

שם העבודה :

אל הנגב ...

על נסיון התישבות חקלאית ציונית בתל-ערד ב- 1922

שם ביה"ס : תיכון מקיף ע"ש צימטנאוס - ערד

שם התלמיד : יוחאי שוחט

כיתה : יב' 3

מדריכת העבודה: דבורה שמר . מחוג לגיאוגרפיה של אוניבר' הנגב

תאריך : ינואר 1982

הקדמה

בפתח העבודה , יבואו על התודה -

ירדנה אביעזרי , אשר ליכזה את נושא עבודות - הגמר בבית - ספרי ,

עידכנה וציידה אותי ואת התלמידים האחרים בכל מידע שנדרש .

וכמובן , ובעיקר , דבורה שמר , שהדריכה והנחתה אותי לאורך כל

כתיבת העבודה על כל שלביה ולא הסכה כל טאטץ וזמן כדי , שהעבודה

תיראה כפי שהיא נראית היום .

עם כל אלה , שסייעו לי בדרכים שונות ולא הזכרתי אותם ,

התודה והסליחה .

תוכן העניינים

הנושא: נסיון התיישבות משוחררי הגדודים העבריים בתל-ערד ב- 1922

מס' העמוד	נושא הפרק
1	1. מבוא לנושא
2	2. פרק א': הרקע ההסטורי לנסיון ההתיישבות הגדודים העבריים; בעיית התעסוקה של משוחררי הגדודים העבריים בארץ - ישראל; מאבק החיילים המשוחררים להשגת קרקע להתיישבות לאחר הכשלונות הקודמים;
17	3. פרק ב': אתר ההתיישבות - תל ערד חבל ערד - תנאים גיאוגרפיים; עדויות להתישבויות קדומות יותר בתל-ערד; אדמות תל-ערד כאדמות ג'יפתליק;
23	4. פרק ג': נסיון ההתיישבות בתל - ערד המאמצים, המגעים והפעולות להשגת אדמות תל-ערד; נסיונות קידוחי המים בתל-ערד;
39	5. פרק סיום תמצית; בחינת חלקו של נסיון ההתיישבות בתהליך ההתיישבות הציונית בנגב; בעיית המים והתגשמות החלום;
42	6. הערות ומקורות
45	7. נספחים ומפות
62	8. בבליוגרפיה ספרים; לקסיקונים; טאטריס בכתב עת וחוברות; תיקי ארכיון; מקורות אישיים;

התקופה היא סוף מלחמת העולם הראשונה תמורות רבות חלו בישוב

היהודי בארץ בעקבות סיום המלחמה וכיבוש א"י ע"י בריטניה, אותה

אומה, שב- 1917 יצאה בהצהרה פרו - ציונית - "הצהרת בלפור".

שתיים מהתמורות שהתחוללו, הקשורות בתנופת ההתיישבות בארץ

מהוות את הרקע לנסיון ההתיישבות בתל - ערד. האחת היא השאיפה אל

הנגב והשנייה היא השתחררותם של אלפי חיילים יהודיים מהגדודים

העבריים, שחלקם רצו להשאר בארץ.

השאיפה אל הנגב התבטאה עד שנת 1922 במספר נסיונות ותכניות

להקמת יישובים והפרחת האיזור. נסיונות, שאזכיר את ששם: *²⁸ (1) תכנית

לפיתוח חקלאות מודרנית בנגב, שהוגשה ב 1918 ע"י א. אהרונסון

ו י. וולקני. (2) תכנית הקמת עיר נמל בדרום הארץ (רפיח וסביבתה)

שהוגשה ב - 1918 ע"י יבנאלי. (3) המשתלה העברית בכאר - שבע,

שפעלה בשנים 1920 - 1922. (4) כוונת ארגון " באר שבע החדשה"

להתיישב בעוג'ה אל - חפיר בשנים 1923 - 1921. (5) נסיון להקמת

חווה ברוחמה מ 1917 עד 1936. (6) שאיפת ארגון "השומר" אל הנגב

מ 1917.

הבעיה, שנתעוררה עם השתחררות חיילי הגדודים העבריים היתה

חמורה ובהיקף גדול. חיילים רבים רצו להשתקע בארץ והיישוב התקשה

בקליטתם. נראה היה שרק התיישבות חדשה של אותם משוחררים תוכל לפתור

את הבעיה.

במסגרת השאיפה אל הנגב, חיפשו גם כן קרקע להתיישבות המשוחררים

הקרקע נמצאה באדמות הממשלתיות של תל-ערד וכאן בא לידי ביטוי הקשר

בין שתי התמורות האמורות.

* כל ההפניות המנוספרות בגוף הנבדקה, מתייחסות לפרק
"הערות ומקורות"

הרקע ההסטורי לנסיון ההתיישבות

הנסיון להתיישב בתל - ערד היה שלב בחיפוש אחר פתרונות לבעייה, שנתעוררה לאחר תום מלחמת העולם הראשונה. עם תום המלחמה שוחררו אלפי המתנדבים היהודיים, ששירתו בגדודים העבריים בצבא בריטניה. הארץ והיישוב היו מדולדלים ונוצרה בעייה, בקשר להעסקת אלפי החיילים המשוחררים. מספר המשוחררים, שעמד להישאר בארץ, נאמד בכ - 1000 - חיילים¹⁾, שהברירה האחרת בידיהם הייתה, לעזוב את הארץ ולשוב לארצות מוצאם.

מה הרקע לאותה בעיה, שהטרידה את רוב המוסדות ביישוב? מה

היו הגדודים העבריים?

(1) הגדודים העבריים

רעיון הקמת הגדודים העבריים התבסס על ההערכה, שהמלחמה תביא לסילוק השלטון התורכי מהארץ, והשתתפות חילים יהודיים בכיבוש הארץ תצדיק את התביעה הציונית עליה.²⁾ בתנועה הציונית קמה התנגדות לרעיון הגדודים³⁾. המתנגדים טענו, שתמיכה בצד מסויים במלחמה מסכנת את היהודים, אזרחי מדינות הצד השני, כלומר, תורכיה וגרמניה. טענה חשובה לא פחות הייתה, שבמידה ותורכיה לא תסולק מהארץ יועמד כל המפעל הציוני בארץ בסכנת חיסול.

ההתנגדות לרעיון, שאגב, ניזום ונהגה ע"י זאב ז'בוטינסקי,

יוסף טרומפלדור ופטר (פנחס) רוטנברג, שככה לאחר מספר עעדים,

שנקטו התורכים נגד היהודים, נתיני ארצות האויב של תורכיה, שישבו

בא"י. התורכים ביטלו תחילה את הקאפיטולציות⁴⁾ ומאוחר יותר החלו

בגירוש יהודי הארץ, נתיני רוסיה ברובם, למצריים.

הפליטים רוכזו באלכסנדריה ושוכנו, בחלקם הגדול, במחנות מיוחדים.

סמוך לחוף הים - התיכון.

הקמת "גדוד
נהגי הפרדות
של ציון"
זאב ז'בוטינסקי הגיע לאלכסנדריה בסוף 1914
ככתב עתון רוסי, והתמסר לענייני הפליטים. לאחר

שנדרשו הפליטים להתגייס לצבא הרוסי הציע
ז'בוטינסקי, שיוקמו, כתחליף, גדודי מתנדבים
יהודיים במסגרת צבא בריטניה, המיועד לחזית
ארץ - ישראל.

זבוטינסקי החל לפעול למטרה זו אצל השלטונות הבריטים
במצריים ואולם הבריטים הסכימו לאפשר הקמת גדוד תובלה בלבד.
ז'בוטינסקי התנגד, אך דוקא יוסף טרומפלדור, שהיה איש צבא,
היה בראש המסכימים לרעיון.

"גדוד נהגי הפרדות של ציון" הוקם במרס 1915 ומנה כ- 650

איש. כמחצית אנשי הגדוד היו פליטים ארצישראלים ומחצית - טיהודי
אלכסנדריה, מענין לציון, שגדוד התובלה היהודי, אף - על - פי שלא
היה גדוד קרבי, היה, בעצם, הגדוד היהודי הפעיל ביותר בקרבות
טבין כל הגדודים העבריים במלה'ע ה - 1. - "גדוד נהגי הפרדות"
השתתף בקרבות בחזית גאליפולי, במשך כל 9 חדשי הלחימה בה, באספקה
לקו הראשון.

ביוני 1916 פורק הגדוד. יוסף טרומפלדור יצא לאירופה והצטרף
אל זאב ז'בוטינסקי במסע התעמולה למען הקמת גדוד עברי קרבי בשרות
בריטניה.

הקמת "הגדוד
ה-38 - של
קלעי המלך"

ז. ז'בוטינסקי פעל למען הקמת הגדוד בבריטניה,
אצל יהודי רוסיה, שהיגרו לבריטניה. רוח ציונית

לא שרתה על מהגרים אלו ומכיוון שלא חל עליהם חוק

גירוס חובה, לא הצליח ז'בוטינסקי לעשות נפשות

לרעיונו בקרבם. הוא ניסה להשפיע בנושא זה בחוגי

השלטון בבריטניה וגם כאן לא הצליח. אולם אז,

החליטה ממשלת בריטניה להחיל את חוק הגירוס על

המהגרים היהודיים, ככהברירה תהיה החזרתם לרוסיה³⁾

במקביל, אך ללא כל קשר, הוחלט על המשך כיבוש א"י

לאחר שסיני כבר נפלה בידי בריטניה. התמורות

הרציניות הללו, והתערבותו של רו"מ בריטניה, לויד

ג'ורג', היו הגורמים, שהכריעו, למעשה, וקבעו את

הקמת הגדוד העברי השני.

את גרעין הגדוד הבריטי הורו 60 מוותיקי גדוד נהגי הפרדות.

ביולי 1917 הוקם הגדוד, כשמו שונה ל- "הגדוד ה-38- של הקלעים

המלכותיים" (השינוי בוצע, לאחר דרישת יהדות אנגליה לטשטש את

זהותו היהודית של הגדוד).

"הגדוד ה-38- של קלעי המלך" שקלט מגוייסי חובה לא היה

בנוי על התנדבות וציונות, אך יד הגורל רצתה ודוקא גדוד זה זכה

להשתתף בכבוד, בכיבוש הסופי של ארץ ישראל.

הקמת "הגדוד
ה-39 של קלעי
המלך"

ארה"ב הצטרפה למלחמה רק בשנת 1917. עד אז לא
היו בקרב יהודיה הלכי - רוח של התנדבות להשתתף

במלחמה, אולם נעשתה הכשרת לבבות לכך, משנת

1915. את התעמולה למען התנדבות לגדוד עברי,

שיילחם בשרות בריטניה לכיבוש ארץ - ישראל, ניהלו

ד. בן גוריון וי. בן - צני, שהגיעו לארה"ב ב-1915.

בשנת 1917 הכריז שר החוץ הבריטי את "הצהרת-בלפור" וכמעט באותו

זמן הוחל בכיבוש א"י אחרי שנכבשו למעשה ירושלים ודרום הארץ. שני

המאורעות היזו תנופה רצינית לתנועת ההתנדבות, שאגב, פעלה גם

בארגנטינה. אז הוחלט להקים את הגדוד העברי השלישי הוא "הגדוד ה-39

של הקלעים המלכותיים".

בחדש יוני 1918, נכנס גדוד - 38 - לקו החזית

הגדודים 38
ו-39 בחזית

מצפון לירושלים והועבר באוגוסט לבקעת הירדן,

כ-15 ק"מ צפונה לים - המלח. התנאים הקשים בהם

היה שרוי הגדוד, גרמו לאבדות בנפש, כשהמחלה הקשה

ביותר, היתה הקדחת. 40 בחורים חלו ולא קמו יותר

מהקדחת.

ב - 18 - לספטמבר 1918 נפתחה "מערכת מגידו", הכיבוש הסופי

של ארץ - ישראל, ע"י כוחותיו של גנרל אלנבי. על הגדודים 38 ו-39

הוטל לתפוס את מעברות הירדן, כדי להבטיח כיבוש העיר אס - סלט.

לאחר כיבוש העיר, הוטל על גדוד - 39 - להחזיק בה, ועל גדוד 38

הוטל להבטיח את הדרך לעיר וכך ללוות שבויים ולאבטח את העיר.

בכך הסתיימו תפקידי הגדודים במערכה לכבוש ארץ - ישראל.

הקמת הגדוד
הארצישראלי

עם שחרור דרום הארץ, החלה תנועת ההתנדבות

לגדודים העבריים בארץ. מרכז ההתנדבות היה

בתל - אביב ובראש המתנדבים עמדו : אליהו גולומב,

דב הוז, רחל ינאית, נח סונין, דוד סברדלוב, משה

סטילנסקי ושמואל יבנאלי. בחודש פברואר 1918

ערכו המתנדבים ועידה ו"החליטו" על כיסוד "גדוד

עברי ארצישראלי". הודעתם נשלחה למפקדתו של

גנראל אלנבי. הבריטים לא ששו לקבל את המתנדבים,

אך בהטלעת משרד המלחמה הבריטי ובעזרת לחץ של אהרון

אהרונסון הוקם הגדוד (את המתנדבות לא הסכימו

לקבל). בארץ קמה התנגדות למגמה ה"אקטיביסטית",

ובראשה מפלגת "הפועל הצעיר". רבים מן המתנדבים

לא היו בטוחים בנכונות מעשם.²⁾

הגדוד הארצישראלי הוקם בחודש יוני 1918 והורכב ממתנדבים

ממושבות הדרום, מת"א ומירושלים, מתנדבים ממצריים ושבוים

תורכיים יהודיים, וכך צעירים מהגליל המשוחרר. בסה"כ מנה הגדוד

הארצישראלי כ - 1100 - חיילים. הגדוד הארצישראלי צורף לגדוד -40-

ולא זכה להשתתף בקרבות לכיבוש ארץ - ישראל בספטמבר 1918.

הגדוד הועבר לארץ רק בדצמבר 1918 ומילא תפקיד אבטחה ושטירה.

מיום שביתת הנשק, החל מאבק מדיני על המשך קיומם

המאבק לקיום
הגדודים העבריים

של הגדודים העבריים בצבא הבריטי. בתנועה הציונית

ופירוקם

קיוו שחלק מן המדיניות הפרו - ציונית, שנקטה בה

בריטניה בהצהרת בלפור, יוסכם על המשך קיומם של

הגדודים העבריים²⁾, אך לא כך היה.

2)

הגדודים העבריים היו הראשונים להיפגע מהרוח האנטי-ציונית (1)

ששרח בקרב השלטון הצבאי - הבריטי בא"י. חיילי הגדוד ה-38 -

השתחררו ראשונים ושוב לאנגליה. אחר - כך ביקשו 2500 חיילים מהגדוד

ה-39 - להשתחרר, כדי להישאר בארץ, אך התנאים לא איפשרו זאת והם

שבו ברובם לארה"ב.

התקווה היחידה להמשך הגדודים העבריים נתלתה בגדוד -40 - .

על החיילים הארצישראלים הופעל לחץ להמשיך בשירותם והובטח להם,

שיוחלפו בקרוב. הגדוד ה-40 - קיבל את התואר ה"ראשון ליהודה"

ואת סמל המנורה עם הכתובת "קדימה" בעברית. אולם, החיילים לא

מצאו סיפוק בתפקידי השמירה המוגבלים ותסכולם גבר, כשהוגבלו

לתחומי המחנה בפרוץ פרעות תר"פ - תרפ"א. בקיץ תר"פ פרשו רוב

החיילים ונשאר רק גרעין של כ-30 - חיילים לשמור על הגחלת.

גם גרעין זה פורק לבסוף, לאחר שנחלץ לעזרת יהודי תל - אביב

במאי 1921 בניגוד להוראות הצבא.

פירוק הגרעין האחרון של הגדודים העבריים, נעשה, אמנם,

בתקופה מאוחרת אך הוא היווה את סוף השירות של המתנדבים היהודיים

בצבא הבריטי. ומעין הקדמה למאבק רצוף בממשלת המנדט הבריטי, מאבק

שנמשך עד הקמת המדינה. בינתיים, מאז סיום המלחמה, התעוררה בעיה

חדשה: בעיית התעסוקה של החיילים המשוחררים, שרצו להשתקע בארץ,

(2) בעיית התעסוקה של משוחררי הגדודים העבריים בארץ - ישראל

חיילי הגדודים העבריים הלכו והשתחררו מהצבא ורבים רצו

להישאר בארץ, גם מבין הארצישראלים עצמם וגם מבין המתנדבים מחו"ל (5)

היה קושי רב בקליטת אלפי החיילים המשוחררים למעגל התעסוקה בארץ,

והורגש צורך דחוף למצוא להם קרקעות להתיישבות.

ב - 18 לינואר כתבה קבוצת "אחווה", קבוצת פועלים

קואופרטיבית מפתח - תקוה, אל המשרד הא"י על הסכמתה לקבל 10 חיילים, בתנאי, שייבחרו ע"י הקבוצה לפי צרכיה⁶⁾, קבוצת דגניה הודיעה על הסכמתה לקבל 50 איש מהגדודים, אך רק 15 מהם בעבודות שדה⁶⁾. קבוצת מחניים הודיעה, במכתב שנתקבל ב-14 לפברואר 1919 על הסכמתה להעסיק 15 איש מהגדודים העבריים⁶⁾.

הפתרונות הזמניים הללו לא יכלו לענות על הבעייה בהיקף

גדול. הפער בין ציפיות החיילים המשוחררים לבין מה שניתן היה לביצוע היה גדול. לאור טעב דברים זה פירסם ועד הצירים, בפברואר 1919, כרוז בעברית ואנגלית (ראה נספח מס' 1), האומר שרק לאחר שיתבהר מצבה הבינלאומי של הארץ ולאחר, שתקבענה זכויות ההסתדרות הציונית, תוכל להיפתר שאלת התישבות החיילים המשוחררים. הכרוז הודיע, שבינתיים יעשו כל הנידורים בקשר לרוצים להתיישב ו"בכל מקצוע של עבודה, אשר יבוא באופן ישיר תחת השפעת ועד הצירים תנתן זכות הקדימה לחיילי הגדודים העבריים, מבלי הבדל גזע ואמונה ..."⁶⁾. המשרד הא"י הפיץ לוח - שאלות בין חברי הגדודים העבריים, הרוצים לחישאר בארץ (ראה נספח מס' 2) ובו ביקש פרטים על מצבם המשפחתי של המשוחררים ועל אפשרויות ושאיפות התעסוקה שלהם.⁶⁾

ועד הצירים, שהגיע לארץ באפריל 1918, כדי לשמש נציג ההסתדרות הציונית בארץ, בהסכמת בריטניה, האמין, שפתרון הבעייה תלוי בשלטון הבריטי.

לדעת ועד הצירים יכולים הפתרונות הזמניים להיות התישבות על קרקעות, שבידי יהודים, מפני שהבריטים עדיין לא יכולים למסור קרקעות ליהודים.

ברוח זו פנה, ב - 20 למאי 1919, הארי פרידנואלד חיו"ר בפועל של ועד הצירים, אל י. אטינגר, מנהל מחלקת ההתיישבות של המשרד הא"י. במכתבו שאל פרידנואלד מסי' שאלות בקשר להתיישבות החיילים המשוחררים¹⁾. הוא ביקש לדעת אם יש לק.ק.ל או לחברת הכשרת הישוב קרקעות והאם המושבות יכולות לקלוט חיילים משוחררים. תשובתו של אטינגר מאפיינת את הלך המחשבה אצל אנשי המחלקה להתיישבות, שראו את הפתרון בקבלת קרקע מהממשלה, כשהמימון יינתן ע"י ההסתדרות הציונית. אטינגר השיב ב-8 ליוני 1919: "... דעתנו היא שצריך לפנות אל הממשלה בהצעה, שהיא תקדיש למטרות התיישבות החיילים העבריים, שטח האדמה הדרוש מהקרקעות הנמצאות תחת רשותה או אדמה שתקנה על חשבונה היא למטרה זו כפי שהיא עושה באנגליה גופא וכפי שעושים בניו - זילנד, קנדה וכו'. נחוץ להשיג לכל הפחות בשביל 1000 חיילים קרקעות להתיישבות. כל מושבת חיילים צריכה להכיל אדמה בשביל 100 משפחות... הממשלה צריכה למסור את האדמה לרשותה של ההסתדרות הציונית... ההסתדרות הציונית צריכה מצידה לקבל ע"ע את ההתחייבות להשיג את הקרדיטים הדרושים לבניין הבתים, לרכישת האינבנטר, לנסיעות וכו'. מלבד הקרקע צריך קרדיט לסידור כל חייל זחייל ומשפחתו - כ 600 ל"מ לכל הפחות... אנו מציעים איפוא שההסתדרות הציונית תפנה לממשלה כבר עכשיו, בלי כל דיחוי שזו תדאג לרכישת שטח - אדמה בעל 300000 דונם בנגב יהודה שיתאים להתיישבות החיילים... " ¹⁾

נסיונות ותכניות לשוב החיילים המשוחררים
בתקופת המלחמה ובשנים הראשונות לאחריה חל איסור על רכישת קרקעות בארץ. רק לאחר שהשלטון הועבר לשלטון אזרחי נקבעו תנאים לרכישת קרקעות וניתנה תנופה גדולה להתיישבות.

אחת מקבוצות החיילים, שביקשו להקים יחד ישוב הקלאי היתה קבוצה של 30 חיילים מ"גדוד נהגי הפרדות", שהיוו את הגרעין לגדוד - 38 - הלונדוני. ז. ז'בוטינסקי ניהל, בשם הקבוצה, מגעים עם מחלקת ההתיישבות בקשר לרכישת קרקע, ב - 1 - לאפריל 1919 שלח ז'בוטינסקי מכתב אל אטינגר ובו פרטים על חברי הקבוצה ¹⁾. כעבור שבוע כתב שנית וביקש פרטים על היישוב בני - יהודה הנטוש, שבגולן ¹⁾. אך מכיוון וכאמור למעלה, חל איסור על רכישת קרקעות בשנים הראשונות לאחר המלחמה, ירד נושא רכישת אדמות בני - יהודה מהפרק.

ועד הצירים בדק את תגובת השלטון חצבאי לרעיון הקמת ישוב בבני יהודה במכתב ששלח הארי פרידנוואלד אל גנראל מוני, יו"ר האדמיניסטרציה חצבאית הבריטית בא"י ⁷⁾. בתשובתו של גנראל מוני מה 30 למאי 1919 נאמר בין השאר, שכדאי להכין הצעת התיישבות מפורטת, כדי להקל על סידור ההתיישבות, לאחר שיתברר מעמדה של הארץ. ⁷⁾

תשובה זו פתחה פתח לתקווה וועד הצירים החליט לבדוק אפשרויות לרכישת קרקעות אחרות עבור החיילים המשוחררים, אחת מהן היתה רכישת אדמות וילהלמה.

וילהלמה היתה מושבה גרמנית, שהוקמה באיזור לוד ב-1902, המושבה ננטשה לאחר שתושביה גורשו, ע"י הבריטים, בהיותם נתיני אויב. המקום הבנוי והשטח הפורה הנטוש, העלה את הרעיון ליישב בו את ותיקי "גדוד נהגי הפרדות". ב-9- ליוני 1919 שלח רוברט סולד מ"ועד הצירים" מכתב אל אטינגר וביקש יעוץ בקשר לוילהלמה⁸⁾. אטינגר השיב כעבור שבוע והודיע, שהסטה מתאים ואפשר ליישב בו 130 משפחות ואף יותר.⁸⁾ גם תכנית זו ירדה מהפרק, לאחר שתושבי וילהלמה הורשו לחזור אליה.

תכניות רבות נוספות הועלו וחלקן אף נודעו פחות, כך למשל כתב חייל בשם זאב ביעדנאוויץ לוועד הצירים ב-14 לאוקטובר 1920: "... מעיר אני את כבודם להוציא אל הפועל ההבטחה שהבטיח הד"ר וויצמאן לייסד מושבה אצל ים - המלח ..."¹⁾.

(3) מאבק החיילים המשוחררים להשגת קרקע לאחר הכשלונות הקודמים

אזירה קשה נשתררה בקרב החיילים המשוחררים לאור הכשלונות להשיג עבורם קרקע להתיישבות. גם במוסדות הורגשה האזירה הקשה והוחלט לקיים כנס חירום של נציגי כל המוסדות ביישוב כדי לתת, כפי שכתב א. בלוטנפלד אל ד"ר עהון, לפחות סיפוק מוסרי לחיילים המשוחררים.⁶⁾ ב-29 ליולי שלחו ועד מגן - דוד- אדום, ועד החלוץ וועד קרן - הרווחה הזמנה אל הוועד הזמני ליהודי א"י וביקשו, שישלחו שני נציגים לאסיפה הדחופה, בהזמנה נאמר: "... החיילים העבריים הולכם ומשתחררים. אלה שלא ימצאו ערבות לעבודה, ישולחו מהארץ. היישוב היהודי בארץ - ישראל צריך למלא את חובתו ביחס לאותם החיילים שהם בני הארץ וכן אלה שאינם רוצים לעזבה, ולהמציא להם את הערובה הזאת ..."⁶⁾.

החיילים עצמם החלו להתארגן בקבוצות ובחרו נציגים שידברו בשמם עם המוסדות והשלטונות הבריטים. כך, למשל, כתב ועד חיילים כזה ב - 9 לאוגוסט 1920 אל הרצפלד מהסתדרות הפועלים החקלאים: "... החל שחרור חיילנו. בין המשתחררים כ 150 חקלאים אשר הודיעו ... כי כולם רוצים לשוב לעבודה חקלאית ... בתור חיילים משוחררים יש לנו אי - אלו פריבילגיות בענין קניית אינונסטר חי ודומם טאת הממשלה ... בשביל זה דרושים כמונן אמצעים כספיים... על המחלקה החקלאית לדרוש טאת ועד הצירים את הכספים הדרושים לכך...")¹

ביקור "ועדת הריאורגניזציה" בארץ
'ועדת הריאורגניזציה' מטעם ההנהלה

הציונית ביקרה בארץ בין ה 4 לנובמבר ל 14 בדצמבר 1920. תפקיד הועדה היה לבקר את ההוצאות של ההנהלה הציונית בארץ ולהביא לקיטוצים ככל שאפשר. חברי הועדה היו: יוליוס סימון, מנהל המחלקה הא"י בלונדון, רוברט סולד, בא - כוח הפדרציה האמריקנית ונחמיה דה - לימה, דירקטור הק.ק.ל. חבר הועדה, יוליוס סימון, וארתור רופין, מנהל המשרד הא"י, קיימו ישיבה עם הנציב העליון, הרברט סמואל, ויו"ר ועדת הקרקעות של הממשלה, כדי לבדוק אפשרויות להקל על רכישת קרקעות בנגב. לדעת הממשלה שייכות הקרקעות בנגב לבדואים ואין לממשלה זכות חוקית, לעת עתה, להוציאן מידי בעליהן⁹). יהיה צורך להכנס עמם למשא ומתן על פיצויים. משמעות הדבר היתה - מו"מ ארוך עם הממשלה והבדואים, זה לא פתר את הבעייה הדחופה אך בכל - זאת היה בתשובת הממשלה כוון חיובי. ואכן, החיילים המשוחררים החלו לנהל מו"מ ישיר עם הממשלה.

המו"ט בין החיילים
המשוחררים לבין
הממשלה בנוגע לרכישת
קרקעות ממשלתיות

המו"ט בין החיילים המשוחררים לשלטון
הבריטי היה, כפי שנראה, שלב מתקדם ביותר בדרך
להשגת הקרקעות. כך, למשל כתב גרסון אגרונסקי,
מנציגי החיילים, אל אטינגר, ממחלקת ההתיישבות
ב- 22 לאוקטובר 1920: "... כידוע לו, מתנהל
כעת משא ומתן בנוגע לקרקעות ממשלתיות להתיישבות
של חיילים משוחררים. מצד הממשלה הננו פוגשים
ביחס רציני עד למאוד, ואני מקווה, שבעוד ימים
אחדים נקבל הצעה מעשית. בכדי להיות מוכנים
לקראת הצעה כזאת, הוטל עלי מטעם אגודת החיילים
המשוחררים לפנות לכב' בבקשה לעזור לנו בסידור
תכנית מפורטת בנידון זה..."¹⁾ (ראה נספח מס'
3). אטינגר הכין הצעת תקציב והיא נמסרה
לאגרונסקי ב- 25 לאוקטובר. ב- 28 לאוקטובר
נתקבלה תשובת הממשלה. הממשלה מסרה שהיא מוכנה
להחכיר איזורים מסויימים להתיישבות החיילים
המשוחררים, אך קודם לכן, יש לדאוג שאגודת
החיילים המשוחררים תהיה רשומה כחוק, וכן על
החיילים להכין תכנית מלאה של ההתיישבות.¹¹⁾
על כך כתב אגרונסקי אל אטינגר ב- 27 לנובמבר
1920: "...סו"ס קיבלנו הבטחה מעשית מאת הממשלה
בדבר הקרקעות..."

הדבר הבא שצריך היה להעשות כדי להתקדם בדרך להשגת הקרקעות היה

הקמת "הסתדרות החיילים המשוחררים" כדרישת הממשלה.

הקמת "הסתדרות
החיללים המשוחררים"
והמשך המו"מ

ב - 11 בדצמבר 1920 נתכנסה ביפו, המועצה
המייסדת של החיללים המשוחררים. נקבע מרכז,
שלו משרד ומזכירות ונבחר "וועד פועל",
שחבריו היו: בן - צבי, סמילנסקי, פלר,
סטרלצין, כהן ואגרונסקי. הועד ייסד, ע'פי
דרישת הממשלה, "חברה הדדית של החיללים
העבריים המשוחררים מהצבא הבריטי של ארץ -
ישראל וגאליפולי בע"מ".

כחודש וחצי לאחר ייסודו, ב 27 לינואר 1921, הגיש הועד תזכיר
ליו"ר ועדת הקרקעות של הממשלה, וביקש לדעת אילו מקומות תהיה
הממשלה מוכנה להחכיר, כדי שהועד יוכל להכין תכנית מפורטת להתיישבות.
תשובת ועדת הקרקעות היתה חיובית, אך הנושא עוכב עד שיאושר המנדט
הבריטי על א"י.

הועד החליט לשלוח תזכיר לנציב עצמו. בתזכיר הציע הועד, שהקרקע
תימסר לחיללים המשוחררים על יסוד חוזה, שייכנס לתוקף כשיאושר
המנדט. הצעה נוספת היתה למסור להם, לחיללים, את הקרקע לחכירה
זמנית, תשובת הנציב, הפורמלית, נתקבלה ב-14 לאפריל 1921 ואז
הוחל במטא - ומתן קונקרטי, שחייב את החיללים המשוחררים להכין תכנית
מפורטת ובה - ביצוע להתיישבות.

הועד החליט למסור את תפקיד הכנת התכנית לוועדת מומחים,
בראשות בן צבי, וכך הוחלט על כינוס שני של המועצה המייסדת ב 28 -
למאי 1921. ¹²⁾ מטרת הכינוס היתה לסיים הצעה מעשית להתיישבות.
המקומות עליהם דובר היו: בית שאן והנגב. (ראה נספח מס' 4)

בשלב זה, עדיין לא היה ברור לחיילים המשוחררים, היכן יילכו להתיישב. וועדת המומחים עמדה לחקור מספר איזורים, ביניהם בית-שאן וערד, כפי שכתב בלר, חבר וועד החיילים המשוחררים, אל אטינגר ב 15 ליוני 1921: "... החלטנו לסדר אקטפדיציה של מומחים, בת 5 אנשים, אשר תלך לחקור אדמות: א) הנגב: תל ערד, באר-שבע, עזה, רפה וסביבותיהן וכו'... ב) בית שאן ג) בצפון: מאילת השחר עד סביבות מטולה. האקטפדיציה חזו תצא תחילה לנגב ביום 27 ליוני..." (הדגש במקור)¹. (ראה נספח מס' 5)

עד מהרה יצאה מכלל אפשרות רכישת אדמות בית - שאן כידון שבמאי 1921 פרצו שם פרעות והממשלה לא הסכימה להתיישבות יהודית במקום. הוועד הביע את אכזבתו אך לא יותר מכך. מירב תשומת הלב הופנתה מאז לעבר הנגב, ובמיוחד לתל - ערד, לו ייחס הוועד חשיבות גדולה, בעיקר בשל העובדה, שאין ישוב יהודי בכל האיזור שבין חברון לבאר-שבע.¹²

אתר ההתיישבות - תל - ערד

מהו המקום אליו נתמקדה מרבית תשומת הלב? מה תולדותיה של האדמה - אדמת הג' יפתליק של תל - ערד? מה ידוע על קיום ישובים במקום ועל הגבעה המרכזית השוכנת בו, גבעת תל - ערד? (ראה טפות).*

(1) חבל - ערד - תנאים גיאוגרפיים (13)

חבל ערד שוכן בצפון מזרח הנגב, ממערב ללשון ים המלח, בערך. החבל כולל יחידות גיאוגרפיות שונות: א) מורדות הרי חברון הדרומיים. ב) חלקו הדרום מזרחי של מדבר יהודה ג) חלקה המרכזי מזרחי של בקעת באר - שבע ד) רכסיו הצפוניים של הר הנגב.

את החבל מאפיינן אקלים מדברי יבש והוא נושא אופי מדברי. מכיוון שהרטיבות היא בזמנים מצומצמים ולא קבועים, וכן לאורך קווי שטח מצומצמים, תהליכי הבלייה והסחיפה אינם רצופים. מסיבה זו קיימים בחבל ערד נגודי נוף ומעברים חריפים בין מישורים למצוקים ומתלולים. בקעת באר-שבע כוללת במזרחה את מישור ערד, המתרומם לגובה של 500 מ' מעל פני - הים. הנוף בבקעה הוא נוף בתרונות (נוף מבוזר) ושטחה מכוסה לאס. במערב מהבקעה לשיפולי הרי חברון מופיעות גבעות קירטוניות (גיר רך) לבנות. בחלקו הדרום מזרחי של מדבר יהודה, הכלול בחבל ערד, הנוף בנוי גבעות שולחן קירטוניות ובמות ומצוקים סגיר קשה. בדרום החבל - שיפולי הר הנגב, שם הנוף בנוי צור וגיר קשה וכן חולות וסחף.

נקודת חבל תמוס חבל ערד מתנקז לשני אגני הניקוז הראשיים בא"י: ערד אגני הניקוז של ים המלח והים התיכון.

הנחלים המערביים, הנשפכים לים התיכון, הם מתונים בשיפועם ואילו

הנחלים המזרחיים הם בעלי שיפוע תלול.

כל ההפניות למפות וכספחים בתיחוסות לפרק, מפות ונספחים עמ' 62-45

גם הנחלים המזרחיים וגם המערביים, בתחום חבל ערד, הם ואדיות שטפונניים, הפעיליט רק מס' ימיט מועט בשנה, בשעה שיורדים גשמים באגני הניקוז שלהם. יש לצייץ, שבצפון מזרח מישור - ערד, בסביבות תל ערד, קיים שטח בן 9 קט"ר בערך, שאינו מנוקז.

גבעת תל ערד	גבעת תל ערד נמצאת בצפון מזרח בקעת באר שבע
מבנה ותנאים פיזיקליים	ומישור ערד. הגבעה מתנשאת לגובה 570 מ' מעל פני הים, שהם 70 מ' מעל המישור שסביבה.

המשקעים באיזור גבעת תל - ערד הם בערך 150 מ"מ לשנה. אין מעיינות בכל האיזור ואין לאורך כל ההסטוריה השתמשו תושבי האיזור במפעלים מלאכותיים לאגירת המים. (14)

יש להניח, שהגבעה נבחרה להיות מקום ידשוב בתקופות השונות היות והיא בנויה גיר איאוקני, שמתאים לאגירת מיט. (2) עדויות להתלשבויות קדומות יותר בחבל - ערד. (15)

גבעת תל - ערד כוללת, למעשה שני אתרים. על מרבית שטח הגבעה הטבעית היתה קיימת עיר מבוצרת ורחבה בתקופה הכנענית הקדומה (השנים 2850 - 2650 לפה"ס). על התל הגבוה, שהתערס מעל מפלס הרכס המקורי היו מצודות בתקופות מאוחרות יותר: המצודה הראשונה היא כנראה מימי המלך שלמה (אמצע המאה ה-10 לפה"ס) האחרות מימי מלכות יהודה (928 - 586) ימי האימפריה הפרסית (587 - 332) ימי התקופה ההלניסטית (332 - 37) ימי האימפריה הרומית (37 לפה"ס - 324 לספירה) והמצודה האחרונה מראשית התקופה האומיית, היא התקופה הערבית הקדומה (640 - 1099 לספירה).

העיר הכנענית	העיר הכנענית לא היתה הישוב הראשון בתל בתקופה הכנענית
הבאלקוליטית	(האלף הרביעי לפה"ס) קיימים ישוב בתל ולא ידוע על קיומם יישוביט מתקופתו ועד לתקופת העיר הכנענית.

העיר הכנענית, שנתגלחה, תוכננה ביסודיות. שטח העיר בתוך החומה היה כ- 90 דונם. נתגלו 4 שכבות יישוב - מראשיתה של העיר ועד חורבנה. ביישוב, שבשכבה הקדומה ביותר, חיו עדיין במערות וניקרות טבעיות, בשכבה הבאה נבנו מגורים ומקדש במרכז העיר. השכבה, שלפני האחרונה מהורה את שיא פריחתה של העיר. השכבה האחרונה היא מעין אפילוג. חומת העיר היתה בעלת עובי של 2.3 מ'. החומה נבנתה על קו הרכס של הגבעה ובתחתיתה נאגרו מים.

בתי המגורים השתרעו על החלקים העליונים של הגבעה והבניינים המרכזיים פנו אל המרכז הנמוך, בו היה מאגר המים המרכזי. נציב מים התגורר באיזור מאגר המים וחילק את המים לתושביט. בתי המגורים כללו בד"כ חדר גדול ולידו חדר קטן (מטבח או מחסן) ולעתים גם חצר.

המקדש נמצא במרכז, באיזור בנייני הציבור.

העיר הכנענית קיימה קשרי כלכלה עם מצרייט, שכן התנאים הטבעיים באיזור הקשו על קיום חקלאות. העיר התקיימה במשך 150 עד 200 שנה.

המצודה מן התקופה הישראלית. לפני, שהוקמה המצודה, קויים על הגבעה יישוב קטן, מוקף ומוגן, ע"י גדר אבנים. הוא קויים במאה ה- 11 לפה"ס. במאה ה- 10 לפה"ס הוקמה המצודה הישראלית. סביב המצודה, טשטחה היה 2.5 דונם, התרכז יישוב. המצודה נהרסה 6 פעמים ע"י פולשים ומסעות צבאיים.

למצודה היתה חצר מרכזית פתוחה ומוקפת מ - 3 - צדדים ע"י מבנים שונים. פרוזדור ארוך הוביל אל החצר, כשמימין מקדש ומשמאל בניין מחסנים. בנייני המגורים העיקריים, שעמדו בצד דרום של המצודה, נחלקו ל 7 יחידות נפרד. התגוררו בהם, כנראה, המפקדים והפקידיים הבכירים.

עד לפני זמן לא רב חשבו הארכיאולוגים, שאת מקור המים היוו הבורות שבמרכז העיר הנענית הקדומה אך בימים אלו (דצמבר 1981) הולכת ונחשפת באר (לפי מספר סימנים) . כפי הנראה נתגלו מי תהום עיליים בעומק של כ-15 מ' ואותם היו תושבי המצודה שואבים ושופכים אל התעלות, שמחוץ למצודה. התעלות הובילו את המים אל תוך המצודה לבור שמוקם מתחת למקדש ולחצר המרכזית. (14)

המקדש, שנתגלה, כלל אולם, היכל, מזבח - עולה ודביר.

בתקופת המלך יאשיהו (639 - 609) עברה חומת הסוגרים של המצודה

האחרונה בתוך ההיכל, כנראה, במטרה לבטל את המקדש, כמצו

רפורמת יאשיהו.

לאחר שחרבה המצודה הישראלית האחרונה,

ישובים נוספים
בתל-ערד

נבנתה על הריסותיה, במאה ה-5 לפה"ס מצודה

צבאית. במאה ה-3 - לפה"ס (התקופה ההלניסטית)

נבנה מגדל במרכז התל, המגדל נחרב במאה ה-2 -

לפה"ס. במקומו הוקם במאה ה-1 - לפה"ס מוצד רוטי

שנעזב במאה ה-2 - לספירה. רק בראשית התקופה

הערבית הקדומה (המאה ה-7 - לספירה) חודש הישוב,

כשנבנה במקום בניין בן שתי חצרות, אשר שימש

אכסנייה לעוברי - אורח, או בית שיי'ח מקומי.

העדות האחרונה לקיום ישוב בתל - ערד היא מן המאה ה-17,

עדוהו של תייר יהודי הכותב : "... באתי לק"ק ערד והיא קהילה

גדולה בני רחמנים ... " (16)

(3) אדמות תל - ערד כאדמות ג'יפתליק

הפיכתה לג'יפתליק עד שנת 1900, היה מישור תל ערד, שייך בחלקו

לשבט השלום למטה התיאהא ובחלקו הקטן לכפר יאטה,

השוכן כ 20 ק"מ מצפון לתל ערד.

באותה שנה פרצה מלחמה בין השבט לבין אנשי יאטה על דבר

הבעלות על שטחים במישור תל - ערד. המלחמות הללו נמשכו 12

שנה ודט רב נשפך. לפי גירסה אחת נפלו 24 בדווים ו - 37 כפריים¹⁷⁾

בסקר שמחברו לא ידוע, נקבע שנפלו 13 איש משני הצדדים¹⁸⁾.

לשני הצדדים נפגעו אנשים חשובים. מפקד הבדווים שייח'

אבו - רביע¹⁹⁾ נפצע באחד הקרבות ומפקד הכפריים נפגע ונשאר נכה

לכל ימי - חייו. שידולי הממשלה להפסיק את המלחמות ולמסור את

העניין לבוררות, לא הועילו. אז אסרו השלטונות התורכיים את

מנהיגי שני הצדדים, דנו כמה מהם למות בתלייה, הפקיעו את

אדמות המריבה והמלחמות פסקו.

לבסוף השיגה הממשלה התורכית הסכם כתוב בין שני הצדדים,

ובו נקבע, שהפתרון הרצוי ביותר לבעייה הוא הפקעת המישור כולו

ע"י השלטון והכללתו בין נכסי הממשלה הקרויים " ג'יפתליק".

האדמה אדמת הג'יפתליק תל - ערד נאמדה בד"כ ב 42,000 דונם, באותו

כאדמה ממשלתית סקר שנכתב בשנות ה-20 המוקדמות, נכתב, שגודל השטח

הוא 25,000 דונם בלבד¹⁸⁾.

האדמה נמסרה ע"י הממשלה לתושבים מחברון וירושלים. התושבים

הללו אינם גרים במקום אלא באים אליו בעונות חרישה וקציר.¹⁸⁾

מזכר האיכרים הוא 136 ומספר המחדשות - 200 - זורעים באדמה חיטה,

שעורה, דורה, עדשים וכרשינה (צמח ממשפחת הקיטניות).

האורז טוב ואין זכר לקדחת ומחלות אחרות. ¹⁸⁾ "... הממשלה מקבלת
12.5% מעשר, ומעשר מן המעשר לשכר אדמה ..." ¹⁸⁾

הבעיה החמורה ביותר במקום היא בעיית המים וגם הסקר הזה

קובע כך "... מימיה מועטים וצריכה היא למים ..." " ... ידרש

קודם כל להמציא מים לנטיעות שט ..." ¹⁸⁾

בסימן זה, של בעיית מים חמורה עמד, למעשה, כל סיפור נסיון

ההתיישבות של משוחררי הגדודים העבריים בתל - ערד.

נסיון ההתיישבות בתל - ערד

(1) המאמצים, המגעים והפעולות להשגת אדמות תל - ערד

המאמצים לרכישת קרקע עבור החיילים המשוחררים התמקדו מאז חודש

מאי 1921 בג' יפתליק תל - ערד (לאחר פרעות בבית שאן).

המאמצים והפעולות להשגת הקרקעות, נעשו בכמה תחומים, במישור

אחד נוהל מ"מ עם הממשלה, שהיא בעלת הקרקע, במישור אשר נעשו

נסיונות לגייס כספים מגורמים ציונים שונים ובמישור שלישי, החלו

החיילים בהכנת תכניות, הקשורות להתיישבות.

כשלב מוקדם לפעולות אלו, הוחלט לשלוח ועדת מומחים, כדי

שתחווה דעה על המקום. עפ"י מסקנות ועדה זו, אמרו החיילים להכין

את תכנית ההתיישבות בתל - ערד.

ביקור ועדת המומחים המטלחת, שיצאה לבסוף לחקור את תל - ערד,

בתל ערד והתזכיר

כללה 3 אנשים בלבד, חבריה היו: יצחק בן צבי

לנציב העליון

והאגרונומים רחל ינאית ואסף גרזובסקי (גור).

בן צבי תיאר את המסע לתל-ערד ביומנו, וכך כתב בו: "...

ביום חמישי כ"ב תמוז תרפ"א (28 ליולי 1921) בשעה 3.20 אחר חצות לילה

יצאה חבורתנו לדרך; רחל ואני רכובים על פרדות, גרזובסקי (א' גור)

עם שני עוזריו מאיר וצבחי, רכובים על סוסים. שני חמרים, סולימן

ומוחמד, הלכו ברגל וטיפלו בפרדות בשעת חנותנו. השוטר שהיה עמנו

היה מזויין ברובה גרמני, ומלבד זה היו לנו שלושה אקדחים משלנו...".¹⁷⁾

המטלחת יצאה דרך חברון ורכבה על הדרך, שבנתה בשעתו החברה

האטריקנית, שניצלה את מכרות הנפט בכורנוב, הדרך שימשה מאוחר יותר

גם את הצבא התורכי לתובלה ולפיכך היתה דרך מקובלת.

הרכיבה אל תל - ערד ארכה כ - 6 - שעות. ביומנו, תיאר
בן - צבי את עמק ערד : "... עמק ערד הוא, כאמור, מישור התופס
כ 40 קילומטר מרובעיט, והוא מקיף את תל - ערד מכל צדדיו. כל
הכיכר מעובדה ... דרך שיפוע ההרים לא ייחרשו ולא ייזרעו. הזמן
הוא זמן גורן, האיכרים המעבדים את הקרקע עוסקים בדישה, הם
ומשפחותיהם ...".¹⁷⁾ גם בן - צבי כתושביה הקדמונים של תל-ערד
וכאותר כותב סקר לא ידוע, מצא, שבעיית המים היא החמורה ביותר
בתל - ערד. הוא כתב ביומנו "... בתל ערד אין שום מעיין בכל
גבוליה, וזוהי הסיבה העיקרית שאין כאן ישוב קבוע ...".¹⁷⁾
המעיינות הקרובים ביותר למקום הם בריכת הכרמל, הרחוקה
שלוש וחצי שעות רכיבה מתל-ערד ובאר וואדי - אל - מלח, המרוחקת
כ 10 ק"מ מהמקום, אלו הם מעיינות ציבוריים. נוסף עליהם קיימים
בורות מים קרובים יותר, אך אלו הם בורות פרטיים ומימיהם מועטים
בד"כ. ומסיים בן צבי את יומן המסע : "... שאלת המים היא השאלה
העיקרית, אשר בה תלוי ישובה של ערד ...".¹⁷⁾
ועדת המומחים חקרה את המקום ותנאיו ובתום הטיור, הגיש
הוועד (ועד החיילים המשוחררים) תזכיר לנציב העליון, על סמך
ממצאי המשלחת. התזכיר, בחתימתם של בן צבי, יו"ר הוועד, ופלר,
המזכיר, הוגש כשבועיים לאחר יציאת המשלחת, בז' באב תרפ"א.
בפתח התזכיר מובא תיאור כללי של המקום וגבולותיו: "... תל -
ערד נמצאת במרחק של 6 - 5 שעות רכיבה מחברון דרומה, וכחמש שעות
רכיבה מבאר - שבע מזרחה ...".¹⁶⁾ אח"כ מובאת סקירה הסטורית של
המקום ותיאור המשכיות היישוב היהודי באיזור בתקופות השונות.

הסקירה החקלאית בתזכיר נכתבה ע"י האגרונומית רחל ינאית.
היא מטרה פרטים על טיב הקרקע, הצמחייה והתבואות. מסקנתה העיקרית
היתה, שטיב האדמה מעולה ויש בה כל המעלות הדרושות לחקלאות יבשה,
המבוססת על שמירת הרטיבות הפנימית של הקרקע. הצמחייה כוללת קטניות,
דגנים, מעט ממשפחת השעיריט, ממשפחת המציליט וכך צמחים "רעים"
כיבליית. אין עצים בכל הטביבה "...רק במקום שתקענו את אוהלינו
ראינו אשל שנעקר מן התל..."¹⁶⁾ מצב התבואות - רגיל, אך בשל
הסיטות הפרימיטיביות בהן מעבדים הפלאחים את הקרקע "... אין המקום
יכול להכנות ואין האדמה יכולה להוציא יותר ממה שהיא מוציאה..."¹⁶⁾
בבעיית המים הידועה נוגעת רחל ינאית בהביאה הצעות לפתרון:
"... (א) תיקון הבורות (ב) גילוי עורקי המים במישור ועצירתם
(ג) חפירת באר ארטיזנית..."²⁰⁾ "אלו היו לדעתה, פתרונות חלקיים
לבעייה. את הפתרון השלט ראתה בקידוח מומחה, והיא מסיימת: "...
הספקת המים בדרכים כאלה תצריך, כמובן, סכומים לא מעטים, אך
יישוב שייבנה בידיים חרוצות, יגמול בלי ספק את כל הוצאותיו..."¹⁶⁾
לאחר הסקירה החקלאית, טובאת סקירה של דרכי החיבור ומפת
היישובים בסביבה (ראה טפות). המסקנה העיקרית של בן צבי לגבי
דרכי החיבור למקום היתה: "... אין ספק שהחיבור עם תל ערד צריך
להיות לא בדרך חבורן אלא בדרך באר - שבע, המחוברת במסילת ברזל
עם רשת המסילות הארץ - ישראליות..."¹⁶⁾
בסיום, טוקר בן - צבי את הבעיות המשפטיות האפשריות. הוא מתאר
את סיפוח הקרקע ע"י הממשלה והחכרתה לחברונים, ולבסוף ממליץ: "...
ממשלת ארץ - ישראל אשר אליה עברו כל הזכויות על אדמת הממשלה
העותומנית יכולה להחליף את אריטיה ולמטור את הקרקעות, במקום

הכירה שנתית, לחכירה ממושכה לאגודת החיילים המשוחררים לשט

ייסוד משק אינטנסיבי וקבוע ... " (16)

כיון שבן - צבי עמד לנסוע לקרלסבד, שבצ'כוסלובקיה, כדי

לבקש תמיכה כספית מהקונגרס הציוני הי"ב, הוא צירף לתזכיר

בקשה שתשובת הממשלה תינתן לפני צאתו, הוא אף המליץ, שהקרקע

תימסר להתישבות 120 חיילים ומשפחותיהם.

בן צבי
בקונגרס הציוני
בקרלסבד
בן-צבי יצא לקרלסבד בספטמבר 1921, כשיצא בן-צבי
עדיין לא היה ברור לוועד, מה תהיה צורת ההתישבות

ומהם האמצעים הדרושים. על דבר אחד בכל זאת היתה

הסכמה: בגלל ריחוקו של המקום ובידודו מיישובים

בכלל ומישובים עבריים בפרט, היה צורך ליישב בו

מספר מתיישבים גדול. את ההוצאות לכל מתיישב

העריכו ב 600 לי"מ, בערך.

כיוון שויצמן הביע תמיכתו בעניין, ניתן היה לצפות שהתקציב

שיידרש יאושר. ואכן, בן - צבי הצליח לגייס 20,000 לירות למימוש

תכנית ההתישבות בתל - ערד.

בן-צבי, כנראה, לא הסתפק בכך וניסה לגייס את כספי הברון

ג'מס רוטשילד. הוא שלח את דב הוז, שידבר על לבו של הברון, אך

לשיחה הזו לא היו תוצאות.

כזכור, צירף בן-צבי לתזכיר שנשלח לנציב, מכתב ובו ביקש את

תשובת הממשלה בהקדט האפשרי. התשובה אחרת לבוא, ובזמן שהותו של

בן-צבי בחו"ל נוהלו בארץ מגעים בין הממשלה לבין נציג החיילים

המשוחררים (בראשות רחל ינאית) על נושא תגובת הממשלה.

המו"מ עט הממשלה
בארץ בזמן
הקונגרס הציוני

ב 30 לאוגוסט 1921 שלח קטרוג' (ששימש כ-
First Ass. Secretary ומאוחר יותר כמושל
ירושלים) מכתב אל רחל ינאית ובו נמסר לוועד
ש " יש הסכמה עקרונית לפנייתם " (21) והט מתבקשים
להפגש עם דידס (המזכיר הראשי של הממשלה וידיד-
הציונות) לפני שיעשו כל צעד ממשי. המכתב
התקבל רק ב - 4 - בספטמבר לאחר שעוכב 6 ימים
אצל ועד - הצירים, כנראה מסיבות בירוקרטיות.
באותו היום התקשרה ינאית אל דידס. דידס סיפר
לה, שקיימת התנגדות מצד - 2 - אנשים בעלי
השפעה בממשלה. השניים היו אלברט אברמסון, המושל
הצבאי של חברך וראש ה - Land Commission
וצ'מפיון, מושל חברון. דידס הציע לקיים ויכוח
בין השניים לבן החיילים המשוחררים, הוא הציע
את רחל ינאית כנציגת החיילים המשוחררים וקבע
את הויכוח ל - 7 - בספטמבר 1921. (22)
כעבור 3 ימים, ב-7- לספטמבר, נפגשו צ'מפיון ואברמסון עם
רחל ינאית במשרדו של דידס. הבריטים הציגו שאלות בנושאי המים
והבטחון ורחל ינאית השיבה על-סמך ממצאי המשלחת, שביקרה בתל-ערד.
לבסוף שאלו הבריטים : " ... מה תגידו אם הבעלים הקודמים של המקום...
יבואו לדרוש את זכויותיהם על האדמה הזאת ? ... " (23) רחל ינאית השיבה,
סלדעתה לא יתעוררו הבעלים הקודמים של המקום לדרשו אם לא יעוררו
אותם לכך, ואף אם ישימו את הדברים בפיהם " ... האמנם הממשלה תאמר
לוותר על זכויותיה ולהביא את השכנים של יטה וג'הלין, ששוב ישחטו
אלה את אלה ? ... " (23)

נראה היה שהבריטים השתכנעו ואז ביקשה רחל ינאית, רשות
לטלגרף לבן - צני, שחיכה בקוצר - רוח לתשובת הממשלה. דידס
טילפן אל הנציב (ששה בצפת) וזה אישר לשלוח לבן - צנימברק
בנוסח הבא:

"The project of Arad is agreed to in principle, but the
government reserves to itself the right of determining the
time and manner of execution and, of course, the settlement
of terms. Nothing to be published either locally or abroad"

כלומר, הממשלה הסכימה להתיישבות החיילים המשוחררים בתל - ערד
בפרינציפ, אך שמרה לעצמה את הזכות לקבוע את המועד ואופן הביצוע.
הממשלה גם אסרה לפרסם את העניין.

בסוף הפגישה דיברו רחל ינאית ודידס על דבר שליחת מומחים -
אחד מטעם הממשלה ואחד מטעם החיילים המשוחררים - בעניין המיט. כמו
כן הוסכם על שליחת משלחת, כמו המשלחת הראשונה, אך דרך באר-שבע.
ביקור המשלחת
השניה בתל-
ערד
ב-13 לספטמבר כתב זאב פלר, מזכיר ועד החיילים
המשוחררים, אל המחלקה להתיישבות: "... א.נ. יש לנו
צורך בשני מהנדסים הבקיאים בגילוי מיט. המדובר הוא
על אדמת תל - ערד. יש פרספקטיבה להמצאות מיט על
המקום על - ידי גילוי עורקי מי המעיין הנמצא בקרבת
המקום תל-ערד או ע'י חפירת באר במקום היותר נוח
בין שזה על אדמת תל - ערד ובין שזה על האדמה הסמוכה
לתל-ערד מצד באר שבע. בשביל שני האופנים הללו
דרושים לנו שני מהנדסים ... בעלי סגולה ידועה או ...
נסיון מקצועי, אשר ילכו למקום הזה ברשיון הממשלה.

אבקשך... לענות לנו בהקדט האפשרי, היות ובימים הקרובים
הממשלה תתן לנו את הרשיון הרשמי...⁽¹⁾ (ראה נספח מס' 6)
בסופו של דבר, יצאו לתל ערד יצחק בן - צבי ורחל ינאית
בלרזית מהנדס ממשלתי. ב-19 לנובמבר 1921 כתבה רחל ינאית אל
חברתה מניה שוחט: "... שלטום בלילה שבנו, יצחק ואני, מנסיעתנו
השנייה לתל - ערד. הפעם נסענו עם המהנדס הממשלתי לחקור אחר
דבר המים במקום, והתוצאות משמחות. חששנו למהנדס הממשלתי הנאור,
כי ידענו שהוא שונא ישראל, ופחדנו שמא יכחיש במתכוון מציאת מים
בתל-ערד. אך יצא ההיפך, המהנדס בוטח כי בעומק לא רב, של 13 מ'⁽¹⁴⁾
בערך, יש לגלות את המים..."⁽²⁴⁾ היתה זו תוצאה משמחת בהחלט,
ועתה, עמדו הצדדים בפני הכרעה. הממשלה היתה אמורה לתת לחייליט את
הרשיון, אלא אם כן, כפי שכתבה רחל ינאית: "... נשמע מה תשיב לנו
הממשלה הפעם, התתן לנו האדמה או שתחפש לה תירוצים אחרים..."⁽²⁴⁾
ב-27 לינואר 1922 הגישה הממשלה לוועד החייליט
המשוחררים את הצעתה. בהצעה נאמר "כי העומדים
להתישב בתל - ערד יעלו על הקרקע במשך שני החודשים
הקרובים לשט כיבוש המקום ויתחילו בכל העבודה
האפשרית"⁽¹⁾ גבולות השטח יסומנו במשך זמן זה ויהיה
חובה רשמי בין שני הצדדיט. המתיישבים יצטרכו לקנות
בכסף את תבואת החלקות, שיכללו בשטח, מאת בעליהם
הערביט.

הצעת ועד החייליט המשוחרריט בתגובה להצעת הממשלה
ב-30 לינואר 1922 הגיש ועד החייליט
המשוחרריה הצעה משלו בקשר להתישבות בתל-ערד.

הוועד קיבל את הצעת הממשלה, האומרת, שהחיליים יעלו על הקרקע

בערך בניסן ויתחילו בכל העבודות האפשריות. הוועד הציע, שועדה משותפת לשני הצדדים תעריך את חלקות התבואה, כדי לשלם לערבים. הוועד היה מוכן לקנות את היבול במידה ולא יעלה על 150 ל"מ, כדי למכרו בשוק, אך על הממשלה לאסור ולמנוע מהערבים לחרוש בשביל תבואת קיץ. הוועד הציע, ש "הסתדרות החיליים המשוחררים" תמנה ועדת טומחים מקרב המתיישבים, אשר תעבד " על המקום ובמשך של חדשים - את תכנית המושבה"¹⁾. בסיום אומרת ההצעה, שהממשלה תבדוק את תכנית המושבה ותקבל את 4 הסעיפים הראשונים כבסיס עקרוני. 4 הסעיפים העקרוניים היו הסעיפים הבאים : (1) התישבות קבועה של 120 איש. (2) שטח מינימלי של 200 דונם לאיש. (3) שטח מוכשר לפלחה (4) שהשטח המתאים הוא המישור תל - ערד.¹⁾ עתה, כשכל צד הציג את תכניתו, היה צורך להחליט.

הישיבה המשותפת	ביום ה 31 לינואר 1922 נועדה בבית הממשלה
לחיליים המשוחררים	
ולנציגי הממשלה	בירושלים הישיבה הקובעת, בנוגע להצעות שני

הצדדים.

וינדהם דידס, מזכיר הממשלה, ניהל את הישיבה. מצד הממשלה השתתפו: מזכיר המשפטים - מר בנטוביטש, מושל חברון - מר צ'מפיון, בא - כוח מחלקת הקרקעות - מר בנט, בא - כוח המחלקה האגריקולטורית - מר ניטון ומנהל המשרד לעבודות הציבוריות - מר גרנט. מצד החיליים המשוחררים השתתפו יצחק בן-צבי וזאב פלר.¹⁾

הצעת הממשלה, כמובן, התבססה על מינימום פגיעה בבעלי האדמות הערבים. הממשלה חציעה, שהשטח יהיה 16 אלף דונם ומספר המתיישבים

ועד החיילים המשוחררים דרש שמספר המתיישבים יהיה 100-120 והשטח יהיה 24,000 דונט או - לא פחות מ 20,000 דונט. הועד התבסס בשיקוליו על העובדה, שהמקור רחוק מיישובים נוספים ויהיה צורך, גם בשל תנאי הקשים, ליישב בו מספר גדול של אנשים.

על שני הצדדים הוסכם, שהשטח לכל משפחה יהיה 200 דונט. התנהל ויכוח, שבסופו הגיעו להחלטות, עיקר ההחלטות: (1) השטח לכל מתיישב יהיה 200 דונט (2) הקידוח לשם מציאת המים יתבצע ע"ח הממשלה ובעבודת החיילים המשוחררים. (3) הצעת הממשלה בקשר לגודל השטח ומספר המתיישבים תיבדק ע"י הסדרות החיילים המשוחררים או ע"י המתיישבים. (4) האדמה תמסר לחכירה ל - 99 שנה עם זכות מסירה ליורשים. (5) העלייה למקום תיערך בחודשים הקרובים והמתיישבים רשאים להתחיל בעבודות שונות במקום. (6) הממשלה התחייבה לברר אפשרויות לספק קרקעות אחרות, להתיישבות שאר החיילים המשוחררים, והועד התחייב להכין הצעה קונקרטית, ⁽¹⁾ (ראה נספח מס' 8). בכך הסתייג, למעשה, פרק המשא - ומתן עם הממשלה בקשר להסגת אדמות תל-ערד.

פלר שלח את תוצאות הישיבה אל רופין ואל אטינגר ב-8 לפברואר וכתב: "... הננו חושבים בזה את המשא ומתן בדבר מסירת הקרקע לנו, לנגמר. עלינו לתת לממשלה תשובה בנוגע להצעתה האחרונה של 16 אלף דונט בשביל 80 איש. אם נסכים לכך אז הרשות בידינו לעלות על המקום ולהתחיל בעבודה, עלינו כעת לברר שאלת הכספים וטיטת ההתיישבות..."⁽¹⁾ (ראה נספח מס' 7).

כביכול, נסתיימו כל ההכנות ונותרו בעיות פשוטות כסאלת הכספים וצורת ההתישבות. כעת, עמדו החיילים המשוחררים בפני התמודדות מסוג חדש, לא עוד ישיבות, נחלונות שכנוע והזקקות לרצון טוב מצד בני - אנוש, אלא, מאבק בטבע. ומאבק זה, שבו היתה תלויה ההתישבות בתל - ערד הוא החיפוש אחר מיס בפינת המדבר היבשה הזו.

(2) בחיונות קידוחי המיט בתל - ערד

כחודש עבר מאז הודיע פלר על חיון המו"מ עם הממשלה.

ב-9 - למארכ 1922 החלה עבודת הקדיחה בתל - ערד בהשתתפות

קבוצת חיילים משוחררים, קבלן קדיחה יהודי ומהנדס ממשלתי.

קבוצת החיילים המשוחררים, שנצעה לקדוח בתל - החיילים

המשוחררים ערד, נבחרה ע"י ועד החיילים המשוחררים, חבריה

באו מבין מתנדבי ארץ - ישראל, ארגנטינה וארה"ב.

הקבוצה בראשות יעקב פרוז'נסקי (אחוה) מנתה

עשרה חברים. חלק משמות החברים הט: נחמה פליגין,

סולומנוביץ, נח יגורי, זאב פלר, טרפליצקי,

ליפובצקי, שטיה, זליקסון. ²⁵ (ראה נספח מס' 9)

הקבוצה יצאה עם רדת הלילה מירושלים בעגלה טעונה ציוד

וטזון. היא נסעה לבאר - שבע ומשם לתל - ערד. החברים הביאו

אתם גם מחרשה, מפני שהיה בכורונתם גם לעבד את האדמה. כמו כן

רכשו החיילים המשוחררים, מן המשתלה של שלושת חברי "הפועל הצעיר"

בבאר - שבע, שתילי פלפל, זקליפטוס וברוש.

טדרי העבודה הממשלה הקציבה לקידוחים סכום של 800 לירות. בתל - ערד

העבודה נוהלה ע"י מהנדס ממשלתי והציוד סופק ע"י

קבלן יהודי.

החיילים עבדו בקדיחה, שמירה, עבודות שדה וקניות.
הם רכשו שתילים, כאמור, ובמשך הזמן אף הוסיפו לרכוש עיזים,
תרנגולות, עגלה וזוג סוסים והגיעו גם לרכוש של 80 אפרוחים.
את המים לשתייה, גידולים וקידוחים, הביאו מהבאר, שליד
תל-אל-מלח, המרוחקת כ 10 ק"מ ממקום הקדוח.
כבר בתחילת עבודות הקידוח נתגלו קשיים. ההודעה על כך
נמסרה למוסדות האחראים ואלה הזמינו את האגרונום הד"ר מ.
זגורודסקי למקום.

ביקורו של
האגרונום ד"ר
זגורודסקי בתל-ערד למארכ 1922, מבאר - שבע לקחה אותו עגלת
ד"ר זגורודסקי הגיע לבאר שבע ב-20
החיילים המשוחררים ב- 22 למארכ 1922
לתל-ערד.

האגרונום בדק את שכבות הקרקע, האקלים והצמחייה והגיש
את טסקנותיו בדו"ח בצירוף מפה. (ראה נספח מס' 10).
ד"ר זגורודסקי מצא שעפר הגבעות אינו טוב לגידולים, אך
לעומת זאת עפר המישור מתאים לכך ו"בבוא מישהו להתיישב במקום
איננו צריך להביא בחשבון את שטח הגבעות עד רגליהן למטה" (26)
הוא מצא, שכמות הגשמים מעטה ואין ביצות בכל האיזור. אין
כמעט בעלי-חיים כציפורים יתושים ונמלים, נראו רק כלבי הבדואים,
נחשים או עכברים זבובים ודבורים ומעט עפרונים, (26)
מסקנתו הכללית לגבי המקום היתה חיובית. הוא כתב שהמקום
יכול לשמש מקום יישוב אם, כמובן, יימצאו מים. לכל מתיישב צריך
לתת שטח של 400 - 500 דונם מפני שאת האדמה ניתן לעבד רק אחרי
שיאצרו בה גשמים במשך שנתיים. עיקר הגידולים יהיו קיטניות,

מפני ש "המים שבבארות יספיקו רק לצרכי הבית, לצרכי השקאת הבהמות ואולי גם לגידול זקוק לצרכי המשפחה ...". (26)

יהיה צורך להשתמש במכונות : "... הטרקטור יביא פה תועלת יותר גדולה מאשר בעמק וביהודה ...". (26) כדאי להתחיל לנטוע עצים אם ימצאו מים, שיספיקו לכך. גידול העצים, כדאי שיהיה קרוב למושבא " ... אם ייעשו ההיפך אז יקוצצו העצים ע"י הברווזים העמאיים לצל, אבל רעבים לעץ לכל צרכיהם ...". (26)

המסקנה החשובה ביותר והדחופה ביותר שהגיש ד"ר זגורודסקי, הייתה לגבי אופן קידוחי המים הוא כתב, שהקידוחים מבוצעים באופן לא יעיל "... שגיאה גדולה עושה הממשלה המוסרת לקדח 12 קדיחות בעומק של 25 מטר ולא 4-5 קדיחות בעומק של 50 מטר או רק 3-2 בעומק עוד יותר גדול ...". (26)

המסקנות היו ברורות, אך בכל זאת, לא התנהלה העבודה בהתאם להמלצות אלה. חוסר ציוד מתאים ובחירת מקום הקידוח באופן שרירותי ולא מקצועי היו הגורמים העיקריים לקשיים במציאת המים.

הידיעה כאילו נמצאו מים בערד מעתון "הארץ"	כשבוע לאחר ביקורו של האגרונום, הוצעו כמה בדואים תושבי האיזור, בפיר המקדח וראו בו מים שתפקידם לשמור על המכשיר מפני התחממות יתר. הם חשבו שנמצאו מים ורצו להודיע את הידיעה ליהודי חברון. הידיעה הגיעה לירושלים אל ועד הצירים ונוד באותו יום היא התפרסמה בעתון "הארץ". זהו לשון הידיעה שהתפרסמה ב-2- לאפריל 1922: "מצאנו מים. נתקבלה ידיעה בדרך חברון שנתל - ערד מקום התישבות החיילים המשוחררים נמצאו מים.
--	--

את הקדיחה הראשונה עשו לצד דרומית מזרחית מהתל, ובעומק של עשרים ושבעה מטרים נתגלו המים, אחרי שעברו במקדח שכבות חומר קשה. עוד אין ידיעות על כמות המים ואפשר שיצטרכו להמשיך להעמיד את הקדיחה כדי להגדיל את כמות המים ואת כח עליותם למעלה, אבל כבר אין ספק שהמקום ראוי להתלישבות ומה גם שיש רשות לקדוח עוד אחת עשרה קדיחות במקומות שונים שבאדמת ערד".²⁷⁾

אך מים לא נמצאו, ההיפך: הקשיים גדלו, כשבועיים לאחר ביקור האגרונום זגורודסקי, ב 8 לאפריל 1922 שלח יעקב אחוה, ראש משלחת החיילים המשוחררים, דו"ח בצירוף הצעת חשבון, אל מחלקת העבודות הציבוריות. בדו"ח זה ניתנו כמה סיבות לקשיים במציאת המים.

הדין וחשבון פרוז'נסקי פתח את הדו"ח: "... עד היום נעשו 31 של יעקב פרוז'נסקי מטר בקדיחה אחת, ועשרה מטר בקדיחה שנייה, שהתחלנו מפני שאין לקבלן די ברזלים לקדוח יותר עמוק..."¹⁸⁾

בהמשך כתב פרוז'נסקי ש 3-4 אנשים עסוקים בקדיחה אחת ו 5-6 עסוקים בעבודות האחרות, והציע לחסוך ע"י 3 קדיחות רצופות כל פעם.

את האשמה החמורה ביותר הטיל פרוז'נסקי על קבלן הקידוח. "... צריך להיות מובן למה היא העבודה אם רק לחפר בכדי שהקבלן ירויח, או בשביל להשיג מים, ואם בשביל להשיג מים אז אי אפשר לסמוך על הקבלן. האחרון מעוניין תמיד להרויח יותר ואפשר לעשות בקדיחה הראשונה 4-5 מטר ליום עד 15 מטר הראשונים, באותו הזמן שאחר 20 מטר עושים רק מטר אחד ועוד פחות מזה ליום..."¹⁸⁾

פרוז'נסקי הציע שהעבודה תמסר לחברת החיילים המשוחררים, מפני שהם, המעוניינים במים, ישימו לב לרווחים הקטנים. עוד הציע, בהצעת החשבון, שיעשו 4 קדיחות בפעם ולא קדיחה אחת וע"כ יחסרו 50% מההוצאות: "... אם נעשה ארבעה קדיחות בפעם נצטרך 21 איש וארבעה עגלות (21×30) + (4×125) 1 לי"ט ליום לכל היותר זה יעלה 3 חדשים זאת אומרת 90 יום ובס"ה העבודה תעלה 990 ל"י: ויש קימוץ בתשע מאות שמונים ושתיים ל"י שזה 50%..." (18)

הדו"ח נקבל, אך דבר לא שונה והעבודות המשיכו להתנהל כפי שהתנהלו עד אז.

המשך העבודה קבוצת החיילים המשוחררים המשיכה בעיסוקיה בתל ערד, ונוסף לקדיחה עסקה בגידולים, בטיפול בבעה"ח ובשמירה. את הנשק לשמירה קיבלו מהשלטונות הבריטים בבאר - שבע.

מושל באר - שבע היה פוקד את הקבוצה אחת לשבוע וזה הוסיף לבטחונה. היחסים עם השכנים הבדואים היו טובים ותושבי הסביבה אף קיורו למציאת המים.

הקבוצה חגגה את חג הפסח וערכה את ליל הסדר בתל - ערד, כשמארחים להם לחברה רוב חברי פלוגת "חבורת העמק", שחנתה אז בב"ש. בשבועות הראשונים לעבודות הקידוח שררה עדיין אופטימיות בקרב כל הנוגעים בדבר, ועד החיילים המשוחררים שלח מכתבים לארגוני חיילים משוחררים בחו"ל וביקש סיוע להגשמת ההתישבות בתל - ערד.

הוחלט אף לקיים ישיבה של המועצה המייסדת של הסתדרות החיילים המשוחררים, כפי שכתב פלר אל אטינגר, ממחלקת ההתישבות ב- 10 לאפריל 1922: "... נתכבד בזה להזמין למועצת הצירים של הסתדרות החיילים המשוחררים בא"י שתהיה ביום כד' ניסן ש.ז. ביפו על הפרק: צורת ההתישבות בתל-ערד. אופן בחירת האנשים להתישבות בתל - ערד. שאלת האמצעים הדרושים להתישבות. עניינים אורגניזציוניים, שונות..."¹⁾

המועצה נתכנסה ב 22 לאפריל 1922, אך האופטימיות לא היתה מבוססת. לאחר 4 חדשים אזלה הקצבת הממשלה.

הקבוצה החליטה לשלם מכיסה הפרטי לקבלן ובלבד שלא יופסקו עבודות הקידוח. החיילים ביקשו הלוואה ממחלקת ההתישבות, אך הדבר לא התאפשר: "... אי אפשר לתת להם איזה סכום שהוא לשם לקוידיציה של עבודות תל - ערד..."¹⁾

כל הנסיונות האלו, לא הועילו, מפני שראש המקדח הפרימיטיבי נשבר ובכך נסתיימו עבודות - הקידוח, מכלי תוצאות חיוביות, למעשה

ב-12 ליולי 1922 כתב ארתור רופין אל יעקב אטינגר: "... החלטנו אתמול להפסיק את העבודות

סיום עבודות הקידוח בתל-ערד ונטשת האתר

בתל - ערד. אנשי תל ערד ביקשוני לתת להם את הנימוקים מדוע שאנו חושבים שתל - ערד לא מתאימה בשביל התישבות חקלאית. אבקש מכב' לכתוב מאמר קצר על דבר זה..."³⁰⁾ (ראה נספח מס' 11). אטינגר כתב מאמר ב 16 ליולי ובו נימק מדוע תל- ערד אינה מתאימה להתישבות חקלאית. עיקר מאמרו עסק בבעיית המים והריחוק של תל - ערד.

"... הכמות הקטנה של הגשמים (300 - 350 מ"מ בשנה) היא הגורם החשוב ביותר באיזור הזה..."³¹ אטינגר כתב, שבתנאים הקיימים בתל - ערד צריכה כל משפחה שטח של 800 - 1000 דונם והשטח שנתנה הממשלה יספיק ל 15 - 20 משפחות בלבד. חוסר תנאי - חיבור נוחים מכביד מאד על התישבות בערד וצריך לנסות להתישב קרוב יותר לב"ש או לחכות, שלצטופף הישוב היהודי באיזור.

לסיום קבע אטינגר ש "היות שתוצאות הקדיחה המסודרה ע'י הממשלה היו שליליות, החיילים המשוחררים צריכים לפנות לממשלה בהצעה להמציא להם שטח - אדמה אחר המתאים יותר להתישבותם..."³⁰

ב - 27 ליולי הגיש ועד החיילים המשוחררים תזכיר מפורט בקשר להתישבות מאות חיילים על קרקע, שקיוו לקבל מהממשלה במקומות שונים בארץ. כעבור חודש השיבה הממשלה, שהועד רשאי להמשיך במשך שנה בעבודות קידוח בערד. בקשר למסירת קרקעות אחרות נמסר שאין הממשלה יכולה לפעול עד שיגמרו למדוד את קרקעות עמק הירדן.

אך העבודה בתל ערד לא נמשכה. חברי הקבוצה חזרו אל "הישוב" חלקם הקימו מאוחר יותר את הקיבוצים יגור וגבעת השלושה.

השלב האחרון בנטישת תל - ערד היה התשלום לחיילים המשוחררים עבור עבודתם. ב 29 ביולי כתב הרצפלד מהסתדרות הפועלים החקלאים אל אטינגר וביקש שיביע דעתו בקשר לסכום המגיע לחיילים המשוחררים, שעבדו בתל - ערד. (ראה נספח מס' 12)

בכך תמה פרשת נסיון ההתישבות החקלאית בתל - ערד בתקופת המנדט הבריטי.

תמצית

נסיון ההתיישבות בתל-ערד ב 1922 היה נסיון מורכב והיורה סיום לתהליך, שהתרחש מאז סוף מלחמת העולם הראשונה. תחילת המעשה בבעייה, שהטרידה את היישוב היפודי בא"י ודרשה פתרון מהיר. חיילי הגוודים העבריים, שהשתחררו ורצו להישאר בארץ התכוונו לעסוק בחקלאות. קליטתם במסקים קיימים היתה בלתי - מעשית, בעיקר בשל מספרם הגדול. הפתרון היחיד, שיכול היה לספק את החיילים המשוחררים היה רכישת קרקע להתיישבות עבורם. הדרך להשגת הקרקעות עברה דרך הממשל הבריטי החדש בא"י. נערך מו"מ עם הממשלה אשר הביעה את הסכמתה העקרונית רק בסוף 1920. מאז ואילך הפך המו"מ קונקרטי יותר. החיילים המשוחררים התאגדו במסגרת חוקית וביקשו לבדוק מס' איזורים בארץ. בסופו של דבר נשאר המקום האפשרי היחיד להתיישבות בדמות אדמת הג'יפתליק - תל-ערד.

החיילים המשוחררים הפנו את מרבית מרצם להשגת אדמות תל-ערד. הם בדקו את המקום מספר פעמים ובמקביל ניהלו מסעות שכנוע בממשלה ובמוסדות הציונים. לבסוף השיגו חלק מן השטח ועמדו להתיישב בו. בחגת חלקו של נסיון ההתיישבות בתהליך ההתיישבות הציונית בנגב

נשאלת השאלה, האם היה נסיון התיישבות זה חלק מתהליך, "השאיפה אל הנגב" או רק צירוף נסיבות הנוגעות לפרשה מיוחדת זו, גרם לכך; שהשטח אשר ישיגו החיילים המשוחררים יהיה בנגב? אין לי ספק, שלולא היו אדמות תל-ערד אדמות ממשלתיות, לא היו החיילים המשוחררים משיגים אותן באותה שנת 1922. קשה אף לנחש

מה היה קורה לולא היו פורצות פרעות 21 - 1920 בבית - שאן.
האם אז, היה נסיון ההתיישבות נערך בבית - שאן ולא בתל-ערד ?
מכאן, ברור שצירוף הנסיבות המיוחדות של אותו מקרה הביא
לכך, שנסיון ההתיישבות של החיילים המשוחררים, ייערך בתל-ערד.
אולם אין זה אומר, כאילו רק צירוף נסיבות גרם לכך, שכך, מדוע
בכלל, נכלל הנגב בין אותם איזורים, שביקשו החיילים המשוחררים
לבדוק ? נח יגורי, אחד מחברי קבוצת החיילים המשוחררים,
שניסתה להתישב בתל-ערד, אמר, בתשובה לשאלה מדוע דוק תל-ערד ?
" ... ראה, מצפון, וטמזרח וטמערב אנו סגורים בין הרים, אך דרומה
הכל פתוח, הנגב על מרחביו ושדותיו האין סופיים ... " (29)

נסיון ההתיישבות בתל-ערד ב 1922 שיך לתהליך "השאיפה אל

הנגב", שהתרחש בתקופה ההיא. יותר מכך: היה זה הנסיון הממשי

ביותר להתישב בנגב ובהחלט קיימת האפשרות, שכשלוך הנסיון

בתל - ערד מנע סיכוי גדול להתיישבות נרחבת בכל הדרום.

בעיית המים והתגשמות החלום

הסיבה הראשית לכשלוך הנסיון בתל-ערד היא אי - מציאת המים

החיוניים כל - כך לקיום יישוב, ובמיוחד יישוב חקלאי בנגב.

בעיית המים היתה קיימת בתל - ערד מאז ומתמיד, כנראה.

תושבי התל - הקדום היו מודעים לבעיה והתמודדו אמה בעזרת בורות

מים תעלות ובריכות אגירה. בימים אלו מתגלה, כאמור, באר ישראלית

בתל אך הפרטים עדיין אינם ברורים (דצמבר 1981) (14).

החיילים המשוחררים חשבו לפתור את הבעיה ע"י קידוח, אך בגלל

אמצעים דלים לא עלה הדבר בידיהם והנסיון נדון לכשלוך.

מעניין , שגם כשהוקם היישוב העירוני בערד בשנות ה-60 -
לא נמצאו עדיין מיט במקום. המיט אל העיר הובאו בצינור ממרכז
הארץ, פעולה שהיתה בלתי - אפשרית ב-1922.

אך ערד החדשה היא יישוב עירוני ואילו חלומם של חברי

קבוצת החיילים המשוחררים היה הקמת יישוב חקלאי בנגב !

רחל ינאית - בן צבי ביקרה בערד ב- 1966 וכך אמרה: "... אל
תזניחו את רעיוננו, רעיון הקמת משק חקלאי, אולי בקרבת העיר
באיזור הזה. הלא אדמה אינה חסרה כאן, ומיסק מיט או שנמצא
כאן או שנביאם !...." (29)

כיום קיימים באיזור ערד יישובים חקלאים כמו יתיר

וכרמים ויישובים נוספים. מיט כבר התגלו בקידוח ליד הל-שוקת
בעומק של כ 400 מ' ומהם נהנה האיזור כולו ובתוכו המשקים
החקלאיים.

כך הולך ומתגשם חלום הקבוצה הקטנה, שהיתה יכולה לחולל

גדולות אילו היתה ההסטוריה ניתנת לשינוי....

הערות ומקורות

- (1) תיק מס' S/15/37 (ארכיון ציוני מרכזי)
- (2) חוברת בית הגדודים - אביחיל (מדינת ישראל- משרד הבטחון- מוזיאון צה"ל)
- (3) עילם, יגאל . הגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה. ת"א מערכות. 1979
- (4) קאפיטולציות: הסכמים בין שתי ממשלות, שלפיהם מרשה האחת לרעותה או שתיהן זו לזו, לשחרר ממסים מקומיים, להעניק הנחות כלכליות ולשפוט נתינים של הממשלה הזרה, לא בבתי - הדין של המדינה, בה הם נמצאים, כי אם לפני הקונסול של אותה מדינה. (מתוך לקסיקון ציוני ע'מ 340)
- (5) רובינשטיין, שמעון. "הנסיונות לישב משוחררי הגדודים על קרקעות הממשלה (1919 - 1923)" האומה 43. תשל"ה. עמ' 244
- (6) תיק מס' L₂ /208/II (ארכיון ציוני מרכזי).
- (7) ראה הערה מס' 5 . עמ' 248 .
- (8) שם עמ' 249
- (9) בייק, אלכס . תולדות ההתיישבות הציונית מהד' ד', ר"ג. 1970. עמ' 219 - 220
- (10) תיק מס' L₂ /208/I (ארכיון ציוני מרכזי).
- (11) ראה הערה מס' 5 . עמ' 251
- (12) רובינשטיין, שמעון. האומה 44 . עמ' 437
- (13) רוזן, צבי. " המבנה הגיאוגרפי של חבל ערד". אוניברסיטת הנגב.
- (14) בחפירות תל-ערד . בשטח העיר הכנענית הולכת ונחשפת כיום (סוף דצמבר 81) באר. המקום בו ממוקמת הבאר הוא איזור בורות ובריכות המים של העיר הכנענית ושל המצודה.

בתחילה היתה מחשבה, שהמדובר בבור מים, אולם כיום, כשהגיעו כבר לעומק של כ 13 מטר, לדברי פרופ' רות עמירן, נראה, לפי רטיבות האדמה בקרקעית הבאר ולפי צורתה, שזוהי באר מי תהום עיליים. הבאר היא מן התקופה הישראלית ^{מדי} ולרות עמירן משערת, שאת מימיה היו אנשי המצודה אוספים וממלאים בהם את התעלות, המוליכות אל

המאגרים אשר מתחת למצודה.

(15) עמירן, רות ויוחנן אהרוני, "ערד הקדומה" (חוברת).

פרופסור רות עמירן - ראיון.

(16) בן צבי, יצחק ורחל ינאית, "תל-ערד" כתבי יצחק בן צבי.

כרך שלישי חלק ב'. ת"א, מצפה. תרצ"ו. ע'מ 42-50.

(17) בן צבי, יצחק. "הנסיעה לתל-ערד" רשמי דרך ע'מ 185-191.

(18) "השאיפה אל הנגב" מבחר תעודות מארכיון יד-בן-צבי. ליקט

והוסיף הערות שמעון רובינשטיין. ירושלים, תשל"ה.

(19) השי"ח סאלם בן - עיד אבו - רביע'ה הוא אותו שי"ח שבשנת

1903 התייצב בראש משלחת בדוית בפני בא - כוח יק"א בארץ

כדי להציע ל"מלך היהודים", ד"ר הרצל, ברית בדוית-יהודית,

לשם כיבוש הנגב והארץ כולה מידי תורכיה (מתוך הידעת את הארץ

כרך ב' עמ' 62)

(20) באר ארטזית - "באר שמימיה מתפרצים ועולים על פני האדמה

בשל נטיית שכבות האדמה והלחץ הפנימי של המים" (המלון החדש

כרך א' עמ' 179)

(21) ראה הערה 12. עמ' 438.

(22) שם עמ' 439.

(23) שם עמ' 444.

- (24) ספר תולדות ההגנה כרך ב' חלק שלישי, נספח ו' עמ' 1272 - 1274 .
- (25) את שמות חברי הקבוצה כתבתי עפ'י מס' מקורות: (1) מכתב ששלח אליי נח יגורי, חבר קיבוץ יגור, ובו רוב השמות.
(2) קטע סעתון עם ואדמתו על ביקור חברי קבוצת החיילים המשוחררים בעיר ערד במלאת 44 שנים לנסיון ההתיישבות שלהם בשנת 1966.
- (26) זגורזדסקו מ. "סקר חבל ערד בשנת 1922" עבע וארץ ה' : ט' - י' תשכ"ג . עמ' 422 - 426 .
- (27) כרך עתון "הארץ" אפריל - יולי 1922 (ארכיון ציוני מרכזי).
- (28) קרק, רות. תולדות ההתיישבות הציונית בנגב. עמ' 65 - 84
- (29) ספיר, גדעון. "ערד מארחת את ראשונה" . עם ואדמתו . 12, 1967, עמ' 12 - 13
- (30) תיק מס' S /15/112 (ארכיון ציוני מרכזי).

- (1) מפות איזור חבל ערד :
- (א) מפת שמורות טבע וגנים לאומיים בישראל - הנגב.
קנה מידה 1:100,000 (גלין מס' 3)
- (ב) Palestine Sheet₂ 1:250,000 printed by (ב)
Survey of Palestine 1945 Road Revision of
July 1944. מקור: 1943 1:100,000
- (2) נספח מס' 1 : כרוז ועד הצירים ספברואר 1919
(תיק II / 208 / L₂ א.צ.מ)
- (3) נספח מס' 2 : לוח שאלות 1919
(תיק II / 208 / L₂ א.צ.מ)
- (4) נספח מס' 3 : מכתב אגרונסקי אל אטינגר.
(תיק 37 / 15 / S א.צ.מ)
- (5) נספח מס' 4 : מכתב פלר אל אטינגר מאי 1921
(תיק 37 / 15 / S א.צ.מ)
- (6) נספח מס' 5 : מכתב פלר אל מחלקת ההתיישבות יוני 1921
(תיק 37 / 15 / S א.צ.מ)
- (7) נספח מס' 6 : מכתב פלר אל מחלקת ההתיישבות ספטמבר 1921
(תיק 37 / 15 / S א.צ.מ)
- (8) נספח מס' 7 : מכתב פלר אל רופין ואטינגר פברואר 1922
(תיק 37 / 15 / S א.צ.מ)
- (9) נספח מס' 8 : תוצאות המשא - ומתן עם הממשלה בנוגע לתל-ערד
(תיק 37 / 15 / S א.צ.מ)
- (10) נספח מס' 9 : מכתב נח יגורל אליי (כותב העבודה)

(11) נספח מס' 10: מפת ד"ר זגורודסקי. (תיק S / 15 / 37)

(א.צ.מ)

(12) נספח מס' 11: מכתב רופין אל אטינגר יולי 1922

(תיק S / 15 / 112 א.צ.מ)

(13) נספח מס' 12: מכתב הרעפלד אל אטינגר יולי 1922

(תיק S / 15 / 37 א.צ.מ)

52.
 4 ספח א 4
 מקורו
 (תיק 5/15/37)
 (מ.3.6)

התאגדות בתים המשפחיים
 14/5
 אגף המנהל והמנהל
 תפקידים ותפקידים
 מנהל המנהל
 3995
 26.5.11
 מנהל המנהל
 מנהל המנהל

כל וויכוח של רחוב הרק אולם החלום המלאכה
 הולדה מלאכה איום המעבדה המלאכה החלום
 המלאכה.
 מקום המנהל המנהל המנהל המנהל המנהל
 למנהל המנהל המנהל המנהל המנהל
 המנהל המנהל המנהל המנהל המנהל
 המנהל המנהל המנהל המנהל המנהל
 המנהל המנהל המנהל המנהל המנהל

מנהל המנהל המנהל המנהל המנהל
 המנהל המנהל המנהל המנהל המנהל
 המנהל המנהל המנהל המנהל המנהל
 המנהל המנהל המנהל המנהל המנהל

מסמך חלים מסמכים

(צבא הוד מלכותו) בארץ ישראל

המנהל המנהל

מנהל המנהל

מנהל המנהל

מנהל המנהל

5/15/37

מס' תעודת	4048
תאריך	26.6.21
מס' חשבון	
מס' חשבונית	

ישראל, יום ויום א' שנת תרפ"א

הסתדרות חילים משוחררים
(צבא הוד מלכות)
בארץ ישראל

אברהם אביהו בן אברהם אביהו

המלצה

11.

כבודי, הסוכנות החדשה המארגנת את שירותי החינוך וההשכלה של החיילים המשוחררים, היא גוף חשוב ומכונן, אשר עליו מוטלת משימה חשובה ביותר. משימה זו היא להקים ולנהל מוסדות חינוך והשכלה, אשר יאפשרו לחיילים המשוחררים, להשיג את השכלה גבוהה, ולהתכונן למשרות חשובות במדינתנו. משימה זו היא גם להקים ולנהל מוסדות חינוך והשכלה, אשר יאפשרו לחיילים המשוחררים, להשיג את השכלה גבוהה, ולהתכונן למשרות חשובות במדינתנו.

המלצה זו ניתנת לך על ידי חברי המועצה, אשר נבחרו על ידי החיילים המשוחררים, וזאת בשל הישגיהם החשובים, אשר הביאו אותם למעמד זה. המלצה זו ניתנת לך על ידי חברי המועצה, אשר נבחרו על ידי החיילים המשוחררים, וזאת בשל הישגיהם החשובים, אשר הביאו אותם למעמד זה.

אברהם אביהו בן אברהם אביהו

המלצה זו ניתנת לך על ידי חברי המועצה, אשר נבחרו על ידי החיילים המשוחררים, וזאת בשל הישגיהם החשובים, אשר הביאו אותם למעמד זה.

הסתדרות חילים משוחררים
(צבא הוד מלכות) בארץ ישראל

5.15
515/37

11/11

נספח מס' 5

מקרה

515/37 (מ.3.10)

ת"ק

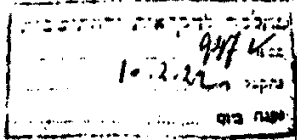
55.

[1922

טבת תרע"ב י"ט

התאחדות העובדים

לכבוד

ההנהלה הציבורית בארץ-ישראל

המחלקה להתיישבות

לה"ה רופ"ן ואסינגר,

א. נ.

רצוף בזה העתק ההחלטה בנוגע לחל ערך שנתקבלו בישיבה בינינו ובין הממשלה.
 חושבים בזה את המשא ומתן בדבר סדור הקרקע לנו, לנוסטר, עלינו לתת לממשלה
 וכוונת להצעתה האחרונה של 16000 דונם בשכיל 80 אי.א.א. נסכים לכך תוך הרשות
 נו לעלות על המקום ולהתחיל בעבודה, עלינו כעת לכרר האלה הכפסים ושיכת ההתיישבות.
 הננו מחבירים לבקש מכם להועיד יום בשכיל ישיבה מיוחדת עם ועד החילים המשוחר
 כבוד לכרר ולענות על השאלה הנ"ל. בישיבה יסתחף גם בא כח המרכז החקלאי של הסתדר
 המועלים בא"י.

היום ישיבתכם לכם לקבוע את היום הראשון תכא יום יר' טבת ס.ו. ליום ישיבתנו.

בברכה

בשם הוועד המועל של המועדון החילי המסתדר

א. ס. כ.

המזכיר

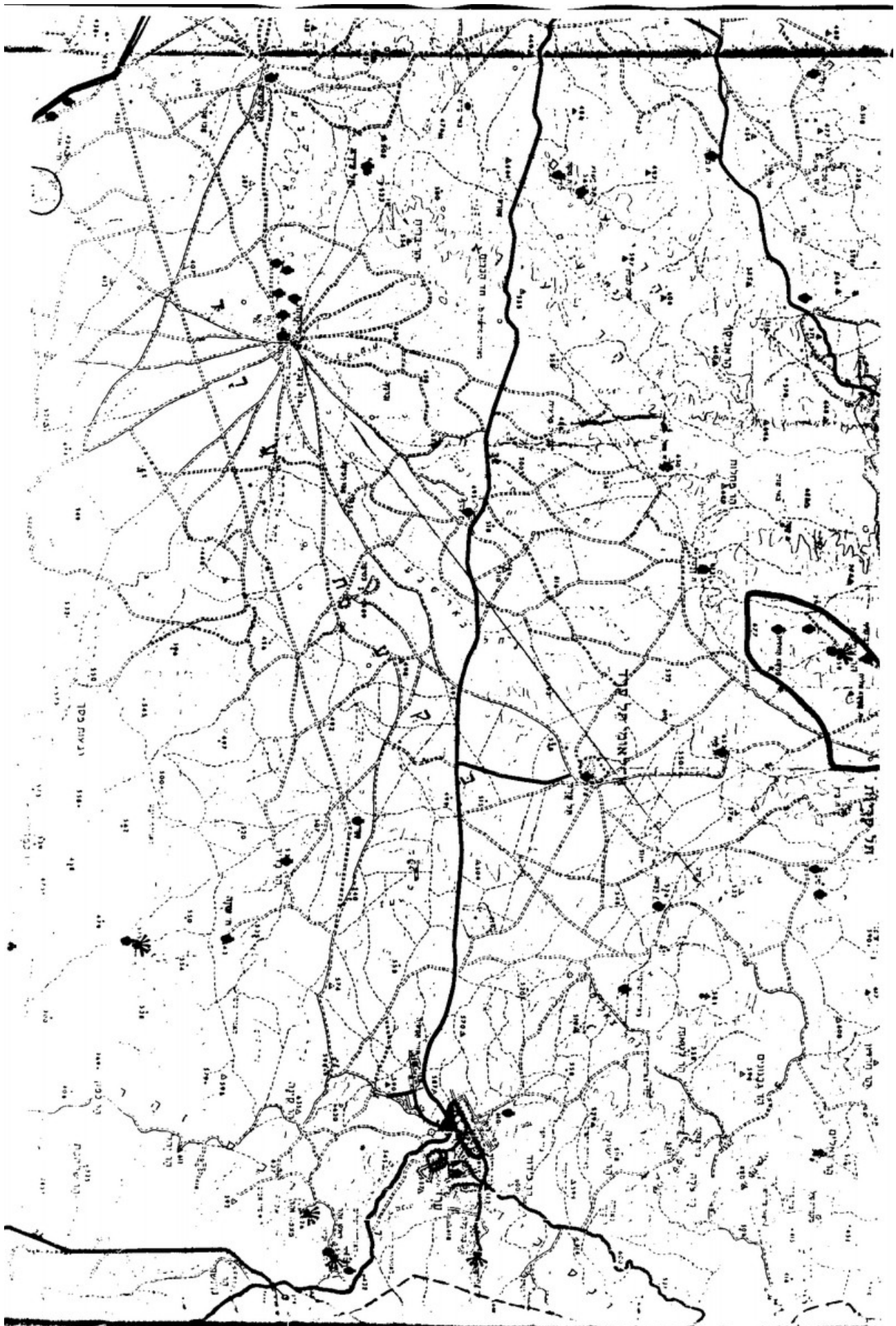
22/1
S15/37a

7 סבט 4 6

מקובל

(ת"ק 15/15/37 / 10.12.21)

- ב. בנוגע להצעה המטעלה הקובעת 86 מחיטב ישאל הוועד את מי מועצה המסדרות החיליים משוחררים אשר הקרא בקרוב, או את מי המחייבים ויחן את משוכתו.
- ג. עבודת קדוח הבאר, על ושבון המטעלה ובעבודת החיליים המשוחררים, נמטבת. הבאר החיה וחרו לנו.
- ד. כל האדמה אשר חסר לנו צריכה להיות אדמה מוכשרת לשלחה, נטיעה וירקות.
- ה. האדמה נמסרה לנו בחכירה ל עפ שנים עם זכות מסירה לירטים.
- ו. רמי החכירה יקבעו עט' כחלקה הקרקעות.
- ז. סמח של טעם דונם יקבע מיד בשביל בנין המושבה. לפי זה ולפי מקום הבאר חרע הקוטיסיה מטעיה למדידה להקציע את חסמה הניתן להחייבותנו, לרבוז ולהציב את גבולותיו.
- ח. העלית על המקום והוא כחדשים פכרוור - סרם, אן יוני ש. י.
- ט. חרשוח בירינו להחחיל טיש בכל מיני חקבדות חרישה, זריעה, בנין, דרכים וכו' וכו'.
- י. מחייבים את מוסדות המטעלה לברר שחמי קרקע מטעלוינו במקומות אחרים בשביל החייבות ור חיליים משוחררים. על הוועד של המשוחררים להגיש הצעה קונקרטית.

1/2 [12/22]

תל-328

(מ)

60

לכ

מר חמינגר,

החלטנו אהמל להפסיק את העבודות בתל-ערד, אנשי תל-ערד בקשוני
לחת להם את הנמוקים מדוע שאנו חושבים שול-ערד לא מתאימה בשביל
התייבות חקלאית, אבקש מכ" לכתב מאמר קצר על-דבר זה,
רצוף בזה אני שולח לכ" את רשימותי ע"ד המרחקים וזמני-הנסיעה.

בכבוד
א. ג. י. פ.

ירושלים ט"ז תמוז, פכ.
12.7.922

המנהל מ. תל-328
מ. ג. י. פ. / מ. ג. י. פ. / מ. ג. י. פ.

י. ג. י. פ.

לא אכלוס
לא אכלוס
לא אכלוס
10.7.22.

SISTAN

2015/12

2015/11

(מקצול/15/10/2015)

(III) מאמרים בכתבי - עת וחברות

- (1) זגורודסקי, מ. " סקר חבל ערד בשנת 1922 " טבע וארץ
ה' : ע' - י'. תשכ"ג, עמ' 422 - 426.
- (2) חברת בית הגדודים - אביחיל. (מדינת ישראל משרד
הבטחון - מוזיאון צה"ל)
- (3) חפיר, גדעון " ערד מארחת את ראשונה " עם ואדמתו 12
ירושלים. ינואר 1967. עמ' 12 - 13
- (4) עמירן, רות ויוחנן אהרוני. " ערד הקדומה " (חברת).
מוזיאון ישראל והחברה לחקירת ארץ - ישראל ועתיקותיה,
ירושלים, תשכ"ז .
- (5) רובינשטיין, שמעון. "הנסיונות ליישב משוחררי הגדודים
העבריים על קרקעות הממשלה (1919 - 1923)" האומה 43.
תשל"ה. ע'מ 243 - 254
- (6) רובינשטיין, שמעון, "הנסיונות ליישב משוחררי הגדודים
העבריים בחבל ערד בשנים 1919 - 1923 " האומה 44.
תשל"ה. עמ' 436 - 445.
- (7) רון, צבי. " המבנה הגיאוגרפי של חבל ערד " הנגב: לקט מאמרים
בנושאי הביולוגיה והגיאוגרפיה אוניברסיטת הנגב. תשל"א. עמ'
55 - 53

(IV) תיקי ארכיון

- (1) תיקי במשרד הארצישראלי I / 208 / II L₂ / 208 (ארכיון
ציוני מרכזי)
- (2) תיקי המחלקה להתישבות: S / 15 / 37 (ארכיון ציוני מרכזי)
- (3) תיק S / 15 / 112a (ארכיון ציוני מרכזי)

(4) כרך עתוני "הארץ" מאפריל 1922 (ארכיון ציוני מרכזי)

(5) "השאיפה אל הנגב" מבחר תעודות מארכיון יד בן - צבי.

ליקט והוסיף הערות שמעון רובינשטיין. ירושלים. תשל"ה

(V) מקורות אישיים

(1) נח יגורי . קיבוץ יגור.

(2) שמעון רובינשטיין . ארכיון יד - בן - צבי - ירושלים.

(3) פרופ' רות עמירן . מנהלת חפירות תל - ערד.

הוצאות המטה וסחן עם הממשלה בנוגע לתל - ערד

ביום כ' שבט ט.ו. בנית הממשלה בירושלים, על פי האינצ'יטיבה של המזכיר האזרחי
 של דירט, נוקדה ישיבה בנוגע לתל ערד והביעה החילים המסוחררים. בישיבה שהתנהלה בראשות
 המזכיר האזרחי, השתתפו מזכיר המססים - מר נמנזביטס, מושל חברון - מר סטפניון, בא"כ
 מחלקת הקרקעות - מר בנט, בא"כ מחלקת האגריקולטורה - מר ניסון ומנהל שטרר לעבודות
 הצבאיות - מר גרנר. מצד הממשלה ומצד החילים המסוחררים - יצחק בן-צבי וזאב פלר.
 על הפרק הצעה הממשלה מיום כ"ו שבט האומרת, כי העומדים להתישב בתל ערד יעלו
 על הקרקע במשך שני הארשים הקרובים לשם בבוש המקום ויחילו בכל העבודה האפשרית. במשך
 זמן יסומן בגבולותיו שטח הקרקע המוקצע להתישבותנו ויקוים עלי ידי חוזה רשמי. אולם
 ומתישבים צריכים יהיו לקנות בכסף מאת הממשלה הערבים את תכונתם באופן חלקות השדה אשר
 וכללנה בשטח המוקצע להתישבותם. "כאי כח החילים המסוחררים הגישו לישיבה הצעה מסודרת
 כתב בחזר חשובה להצעה הממשלה. (העמק החצופ רצוף בזה)."

ההצעה עמדה לזכותם. הנקודת המרכזית לזכותם הייתה בזכות הקרקע שאפשר להקציע
 התישבותנו מבלי למצוץ בזכיות הערבים והביעותיהם. הממשלה התכונה לצמצם את השטח שלנו
 ל ידי הסתחת מספר הדונמים למתישב, או מספר המתישבים, הועד מצדו העמיד את הזכות על
 שהממשלה תמכית ביום למסור לנו את המישור של ערד בשטח של 24000 דונם מבלי להפחית דבר
 כר ונסק את הנחתנו זו, בחזר שדיניסין ונחה.
 א. הסייטוליה של ערד הנתה החוקה מישוב בכלל ועברי במרמ ונמצאה מסוכה לעבר הירדן
 וזרתי, שה שמעורר דאגה במובן של במחן חוקש והרכוש
 ב. סדור מוסבה עבריה עם כל צרכיה הכלכליים והתרבותיים, בנין בתים ודרכים, סדור משק עם
 פי העטיה שונים וכו וכו דורש מספר גדול של אנשים הסנוסים בטקצוע החקלאות, הבנאות,
 גרות, המכונאות, הנמחנה ועוד מקצועות.
 ג. במדה שגדל מספר המתישבים מהמעטה החוצאה על כל פרדוקטם, כלי עבודה, עצם העבודה,
 וצוות הצבאיות וכו וכו, מה שחשוב במובן של חסכון בשביל החפתחותה המובה של המוסבה.
 ד. נקודת הכבד של המשא וסחן וההכרעה הייתה איפוא בשני הפעיטים הראשונים של הצעה
 עד וכחוצאה מהזכותים באה הצעה מצד המזכיר האזרחי כי "מספר המתישבים בטקום יהיה
 והמסמח חניחן 16000 דונם. הועד, על יסוד הכרזתו כי מינימום של מתישבים בטקום הזה
 יך להיות 100 - 120 ובהכרזתו כי יש ביכלת הממשלה לחת את השטח 20000 דונם, לא הסכים
 צעה המזכיר האזרחי באפרו, נוסף למעטים הנ"ל, כי אין הוא לעצא רשאי לשנות שמה שקבעה
 ומדרות, ולבסוף נחקלו בישיבה החוללות דלקמן:
 א. תשמה המינימלי למתישב הוא 200 דונם (בקררה שיש מים).

מ/כ
 515/372